

BIZTONSÁGPOLITIKAI SZEMLE

2014 JANUÁR – ÁPRILIS

7. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

- 1 Oroszország a nemzetközi jog keresztes lovagja?
A szír és a grúz példa
Svéd Károly

- 13 Nemzetközi szerepvállalás a Közép-Afrikai Köztársaságban kirobbant
válságban
Gyurác Veronika

- 35 Az iráni atom-megállapodás motivációi az Egyesült Államok és Irán
szemszögéből
Gál Attila

- 44 Latin-Amerika, az elfelejtett „hátsó udvar”?
Róna Zsuzsa

CORVINUS KÜLÜGYI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET

biztpol.corvinuembassy.com

ESSZÉ

OROSZORSZÁG A NEMZETKÖZI JOG KERESZTES LOVAGJA? A SZÍR ÉS A GRÚZ PÉLDA

Svéd Károly

ABSZTRAKT

A 2013. augusztus 21-i damaszkuszi vegyifegyver támadást követően kiéleződött nemzetközi helyzetben, az Egyesült Államok küszöbön álló Szíria elleni fegyveres intervencióját megakadályozandó, az orosz diplomácia – többek között – nemzetközi jogi érveket hozott fel. Oroszország már korábban is – például az 1999-es koszovói, és a 2003-as iraki háború során – előszeretettel játszotta a nemzetközi jog védelmezőjének szerepét, így joggal merül fel a kérdés, hogy vajon mennyire következetes annak betartásában. A tanulmány a szír események, és a 2008-as orosz-grúz háború példáján keresztül azt kívánja bemutatni, hogy Oroszország külpolitikai döntései nemzetközi jogi értelemben nem konzisztensek egymással. Míg egyes esetekben megalapozottan, valóban a nemzetközi jog betűje szerint jár el – főleg amíg ez egybeesik nemzeti érdekeinek védelmével – addig más esetekben kevésbé érzékeny a nemzetközi jog betartására.

BEVEZETÉS

A 2011 tavasza óta tartó szír konfliktus minőségileg új szintre lépett, amikor 2013. augusztus 21-én Damaszkusz egyik kerületében több mint 1400 ember esett vegyifegyver támadás áldozatául. Az Egyesült Államok – amely addig vonakodott bármilyen katonai szerepvállalástól Szíriában – a helyszínre irányított több hadihajót és tengeralattjárót. Az Aszad-rezsim elleni támadás elkerülhetetlennek tűnt. Oroszország, amely az elmúlt években egyre aktívabb közel-keleti szerepvállalásra törekedett, minden diplomáciai eszközt bevetett, hogy megghiúsítsa a térségbeli legfontosabb szövetségese elleni amerikai támadást.

A beavatkozás elleni orosz érvrendszer egyik legfontosabb eleme az volt, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT) felhatalmazása nélkül a támadás nemzetközi jogi értelemben illegális lenne, mint ahogy azt Vlagyimir Putyin elnök olvasói nyílt levelében a *The New York Times* hasábjain ki is fejtette.¹ Az orosz diplomácia nem először hivatkozott a nemzetközi jogra egy küszöbön álló nyugati intervenció előtt, megtette ezt már az ENSZ BT felhatalmazás nélküli 1999-es koszovói NATO beavatkozást, és a 2003-as iraki háborút megelőzően is.

Az ENSZ – és a nemzetközi jog – szerepét hangsúlyozó orosz álláspont ismeretében joggal merül fel a kérdés: vajon Moszkva tényleg ennyire elkötelezett védelmezője az ENSZ Alapokmányában lefektetett értékeknek, ennyire híve a nemzetközi együttműködésnek, vagy csak a Közel-Keleten korlátozott érdekérvényesítő képességét kívánja kiterjeszteni az ENSZ BT-ben birtokolt vétőjogával, és kül- és biztonságpolitikai érdekeit öltözteti jogi köntösbe? Ez a tanulmány két konkrét példa – a közelmúltban lezajlott szír események és a 2008-as orosz-grúz háború – bemutatásán keresztül keresi a választ a fenti kérdésre.

A SZÍR PÉLDA

A 2010 decemberében Tunéziában lángra kapott arab tavasz, amely végigsöpört az észak-afrikai és közel-keleti arab országokon, Szíriában rendkívül súlyos következményekkel járt. Az apjától, Háfez el-Aszadtól örökölt hatalmához mindenáron ragaszkodó Bassár el-Aszad véres polgárháborúba taszította az országot, amely egyes becslések szerint legalább 110.000 halálos áldozattal, és 6 millió otthonát veszített menekülttel járt napjainkig.

A kezdetben az Aszad-rezsim elleni népfelkelésként indult küzdelem hamarosan vallási és etnikai színezetet öltött. A síita alawita kisebbséget képviselő Aszad – az ugyancsak síita Irán és a libanoni Hezbollah, valamint sokszor a szír keresztény kisebbség által támogatott – kormánypárti erői harcolnak a különböző ellenzéki csoportokkal. Ezek a csoportok magukba foglalnak mérsékelt szunnita erőket (pl. a Katar és Szaúd-Arábia által támogatott Szabad Szír Hadsereg), kurdokat, és egyre inkább az Al-Kaidához köthető dzsihádisták erőket, mint a Jabhat al-Nuszra, és az Irakból átszivárgott Abu Bakra al-Baghdadi által vezetett Iraki Iszlám Állam és al-Sham (Islamic State of Iraq and al-Sham – ISIS). Ez utóbbi szigorú iszlám törvénykezést vezetett be az általa ellenőrzött területeken, és harcol más szunnita felkelőkkel, valamint a kurdokkal a szír-török határ ellenőrzésének megszerzéséért.²

Az Egyesült Államok annak ellenére, hogy a Közel-Keleten vitális kül- és biztonságpolitikai érdekei vannak,³ illetve a második világháborút követően mindig is aktív külpolitikát folytatott a térségben, az elmúlt években nem reagált érdemben a szír eseményekre. Az amerikaiak belefáradtak az elhúzódó iraki és afganisztáni háborúba, így az újabb közel-keleti „kalandok” iránti étvágy jelentősen mérséklődött, melyet jól mutatott Moammer Kadhafi rezsimjének megdöntése is, amiben Nagy-Britannia és Franciaország mellett Washington ugyan katonailag nélkülözhetetlen, de politikailag kevésbé látványos szerepet játszott.

Szintén az Egyesült Államok szíriai beavatkozása ellen hatott a 2008-ban kirobbant pénzügyi és gazdasági világválság elhúzódó hatása és az amerikai belpolitika egyre inkább diszfunkcionális működése. Erre a legfrissebb példát a költségvetési vita miatti részleges kormányzati leállás, illetve az adósságlafon megnövelése körüli viták szolgáltatták, amelyek a fizetéseképtelenség határára sodorták a világ legerősebb gazdaságát. Washington Ázsia felé fordulása (*pivot to Asia*) is a közel-keleti szerepvállalás ellen szólt, amely Kína katonai, és gazdasági erősödésének ellensúlyozása érdekében előrevetítette az amerikai katonai erők egy részének Ázsiába történő átcsoportosítását.⁴ A szír helyzet átláthatatlansága, az Aszad ellen harcoló felkelők radikális iszlám irányába tolódása, az Al-Kaidához köthető terrorista csoportok megjelenése a felkelők közt is jelentősen korlátozta az amerikai szerepvállalás támogatóinak körét. Végül a 2013. november 24-i iráni nukleáris programmal kapcsolatos genfi megállapodás is feltehetően egy esetleges háború áldozatává vált volna. Az új iráni elnök, Haszan Rohani hatalomra

kerülését követően megindult titkos tárgyalások sikere jóval fontosabb volt az Obama adminisztráció számára, mint Aszad elnök megbuktatása. Egy szír háború biztos, hogy megtorpedózta volna bármilyen megállapodás esélyét a rezsim egyik legfontosabb támogatójával, Teheránnal.⁵

Az elmúlt években az Egyesült Államokkal szemben Oroszország korábbi nagyhatalmi státusának helyreállítása érdekében egyre aktívabb közel-keleti szerepvállalásra törekedett. A Putyin elnök által képviselt orosz külpolitikai irányvonal az ország szénhidrogén kincseire alapozva ismét expanzióba kezdett a térségben, ahonnan a hidegháború végét követően a Szovjetunió nagyrészt kiszorult. Az orosz közel-keleti külpolitika egyik kulcsállama Szíria lett, mivel Szaddam Husszein bukását követően Aszad elszigetelődött a térségben (egyetlen szövetségese a szintén síita Irán, és az Irán által támogatott libanoni Hezbollah maradt), így számára életbevágó fontosságú lett egy nagyhatalom támogatásának biztosítása. A szövetség kifizetődőnek bizonyult mindkét fél számára. Míg Aszad részben az orosz fegyverek importja révén volt képes hatalmát fenntartani, és az arab tavaszt követően számíthatott Oroszországra – és Kínára – az ENSZ Biztonsági Tanácsa Szíriát elítélő határozatainak megvétőzésében, addig Moszkva számára Damaszkusz jelentette közel-keleti befolyása alfáját és omegáját, ahol a posztszovjet térséget nem számítva, az egyetlen külföldi tengerészeti – és katonai – bázisával rendelkezik. A szíriai Tartusban lévő orosz haditengerészeti támaszpont nagyban hozzájárul az orosz flotta földközi-tengeri jelenlétének biztosításához, habár tekintve a kikötő korlátozott kapacitását, ez inkább szimbolikus jelenlétet tesz lehetővé.⁶

Az Egyesült Államok passzivitása következtében beállt nemzetközi status quo 2013. augusztus 21-én változott meg, amikor Damaszkusz egyik lázadók által ellenőrzött külső kerületében vegyifegyver támadás következtében több mint 1400 ember vesztette életét. Barack Obama elnök – a korábbi Aszad rezsim általi vegyifegyver alkalmazásra utaló jelekre válaszul – 2012 folyamán többször is kifejtette, hogy ezen fegyverek alkalmazása olyan „vörös vonalat” jelent az Egyesült Államok számára, melynek átlépését az nem hagyhat válasz nélkül. A helyzet gyorsan eszkalálódott. Az amerikai haditengerészet több csapásmérő hadihajót és tengeralattjárót vezényelt Szíria partjainak közelébe, és egy korlátozott, főleg cirkáló rakétákkal végrehajtott támadás elkerülhetetlennek tűnt.

Az Obama adminisztráció számára az első kedvezőtlen fordulatot legfontosabb szövetségese, David Cameron brit miniszterelnök 2013.

augusztus 29. parlamenti veresége jelentette a háborúra adott felhatalmazásról szóló szavazáson. Számos kormánypárti konzervatív és liberális képviselő szavazott a Munkáspárttal, hogy megakadályozza Nagy-Britannia szerepvállalását a lehetséges szír háborúban. A 2003-as iraki fiaskó, és az átfogó stratégia hiánya – úgymint a támadás mértéke, pontos célja, a kívánt politikai végkimenetel meghatározása, stb. – miatt 1782 óta először szenvedett egy brit kormány vereséget a parlamentben egy katonai akcióra való felhatalmazás kérvénél.

Barack Obama a kialakult helyzetre válaszul, és a nemzeti konszenzus megteremtése céljából, augusztus 31-i beszédében⁷ szintén felhatalmazást kért a kongresszustól a háború megindításához. A lépés váratlan volt, mivel az Egyesült Államok elnöke kongresszusi felhatalmazás nélkül is indíthat katonai akciókat. A kezdetben jó ötletnek tűnő széleskörű nemzeti támogatás megteremtése hamar belpolitikai zsákutcának bizonyult, ahogy világossá vált, hogy számos republikánus és demokrata képviselő – nem utolsósorban a választóik nyomásának köszönhetően – szavazna a háború ellen, és a támogató többség egyáltalán nem garantált.

Moszkva, amely a megelőző években is sok mindent megtett az Aszad rezsim támogatásáért, háború elleni kampányát a nemzetközi jog állhatatos védelmezőjének szerepében folytatta. Vlagyimir Putyin a *The New York Times* hasábjain megjelent nyílt levélben szólította meg az amerikai közvéleményt, amelyben a nemzetközi jog fontosságát, az ENSZ Biztonsági Tanácsának szerepét hangsúlyozta, kijelentve, hogy: *„Mi nem a szír kormányt védjük, hanem a nemzetközi jogot. [...] A törvény az törvény, és nekünk követnünk kell, akár tetszik nekünk, akár nem. A jelenlegi nemzetközi jogi szabályok szerint erő alkalmazása csak önvédelemből, vagy a Biztonsági Tanács határozata alapján engedhető meg. Bármilyen más elfogadhatatlan az Egyesült Nemzetek Alapokmánya szerint, és agresszióknak minősül.”*⁸

Az orosz külpolitikai offenzíva nagyban épített az amerikai közvélemény eleve háborúellenes hangulatára. A kényes helyzetben a washingtoni kormány számára Oroszország dobott mentőövet. A kiutat John Kerry külügyminiszter azon megjegyzése jelentette, hogy a Szíria elleni csapás csak akkor kerülhető el, ha Aszad lemond vegyifegyver készleteiről. Moszkva kapva kapott az alkalmon, és befolyását latba vetve elérte, hogy Aszad kinyilvánítsa hajlandóságát vegyifegyver készletének átadására, valamint a Vegyifegyver-tilalmi Egyezményhez való csatlakozásra. A

részletekben szeptember 14-én Szergej Lavrov orosz, és John Kerry amerikai külügyminiszter állapodott meg, amely szerint a szeptember 21-ig a szír fél által átadott adatok alapján, az ENSZ és a Vegyifegyver-tilalmi Szervezet (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons - OPCW) 2014 közepéig megsemmisíti a közel 1000 tonnára becsült szír mustárgáz, szarin és VX készleteket. A megállapodást az ENSZ Biztonsági Tanácsának szeptember 27-i, 2118. számú határozata hagyta jóvá.⁹

Érdekes módon, az ENSZ szerepe mellett lándzsát törő orosz adminisztráció élesen elítélte a szintén az ENSZ által készített jelentést, amely az augusztus 21-i vegyifegyver támadással kapcsolatban, ha nem is közvetlenül, de közvetett módon a szír kormányt tette felelőssé.¹⁰ Szergej Rybkov orosz külügyminiszter-helyettes szerint a jelentés: „*átpolitizált, előítéletes és egyoldalú.*”¹¹ Vajon az ENSZ, és a nemzetközi jog csak addig objektív és követendő, amíg az Oroszország érdekeit szolgálja?

Az ENSZ Alapokmánya az államok közötti fegyveres erőszak tilalma alól az csak az önvédelem jogát, és a Biztonsági Tanács felhatalmazása alapján indított fegyveres akciót ismeri el kivételként.¹² Ennek megfelelően az ENSZ BT felhatalmazásának hiányában indított katonai csapás valóban a nemzetközi joggal ellentétes lett volna, akárcsak a 2003-as iraki háború idején. Ugyanakkor Oroszország az ENSZ BT állandó tagjaként bármilyen az érdekeivel ellentétes határozatot képes blokkolni, lehetetlenné téve bármilyen beavatkozást, így a nemzetközi jogot a nagyhatalmi érdekeinek megfelelően szelektíven alkalmazza.

A katonai beavatkozás mellett felhozható nemzetközi jogi érvek között elsősorban az 1925-ös, a fojtó, mérges és egyéb hasonló gázok, valamint bakteriológiai eszközök hadviselési célokra történő használatának tiltásáról szóló, genfi jegyzőkönyv szolgálhat alapul, amelyhez a Szír Arab Köztársaság 1968. november 22-én csatlakozott, és amelyet a szerint alkalmazó hadviselő fél megsértett Damaszkuszban. Szintén jogi alapot jelenthetne a humanitárius okokból történő beavatkozás – amelyre az 1999-es koszovói válság szolgáltatott példát –, de ez mind a mai napig rendkívül vitatott, általánosan nem elfogadott jogi lehetőség. Ugyan a nyugati államok és Oroszország közötti kompromisszum eredményeként megszületett 2118. (2013) számú ENSZ BT határozat¹³ leszögezi, hogy a vegyifegyverek alkalmazása Szíriában fenyegetést jelent a nemzetközi békére és biztonságra, és azokat a személyeket akik felelősek ezen fegyverek alkalmazásáért felelőségre kell vonni, de ez szintén nem elég jogi

alap egy fegyveres akció megindítására, külön arra felhatalmazást adó ENSZ BT határozat nélkül.

A fentiek alapján megállapítható, hogy az ENSZ BT felhatalmazása nélkül indított támadás valóban nemzetközi jogot sértene.¹⁴ Ugyanakkor biztosra vehető, hogy Oroszország nem a nemzetközi jog betartása iránti elkötelezettségtől hajtva ellenezte a szír beavatkozást, és szintén biztosra vehető, hogy ha a nemzetközi jog orosz nemzeti érdekeket sért, annak betartásában máris kevésbé elkötelezett, mint ahogy azt a 2008-as orosz-grúz háború is bizonyította.

A GRÚZ PÉLDA

A 2008-as orosz-grúz háború kitörésének körülményei a mai napig vitatottak. A konfliktus 2008. augusztus 7-ről 8-ra virradó éjszaka, a grúz tüzérség, majd szárazföldi csapatok Dél-Oszétia fővárosa, Chinvali elleni támadásával kezdődött. Ugyanakkor Tbiliszi álláspontja szerint orosz katonai alakulatok már jóval korábban megkezdték behatolásukat Dél-Oszétiába – amely nemzetközi jogi értelemben Grúzia része a mai napig –, így a grúz csapatoknak nem volt más lehetőségük, mint felvenni a harcot a behatolókkal. Ezzel szemben Moszkva tagadja, hogy a grúz támadást megelőzően katonai műveletet hajtott volna végre Dél-Oszétiában. Az orosz álláspont szerint a beavatkozásra a régióban állomásozó orosz békefenntartók és orosz állampolgárok védelmében került sor, továbbá humanitárius okokból, a grúzok által végrehajtott népiirtás és etnikai tisztogatás megakadályozása érdekében.¹⁵

Az egyik vagy másik álláspontot igazolni próbáló számos tudományos munka, publikáció, hivatalos jelentés¹⁶ közül a mai napig az Európai Unió által a helyszínre küldött Független Nemzetközi Tényfeltáró Misszió 2009-es jelentése (a Misszió finn vezetője után ún. Tagliavini-jelentés) a legátfogóbb a témában.¹⁷

A Tagliavini-jelentés a rendelkezésre álló információk alapján megállapítja, hogy a 2008. augusztus 7-8-i Chinvali elleni grúz fegyveres akció ellentétes volt a nemzetközi joggal. Ugyanakkor szintén szerepel a jelentésben, hogy az orosz katonai akció messze meghaladta a jogos önvédelem és az arányosság kereteit, – természetesen ENSZ BT felhatalmazás hiányában a háború orosz részről jogi értelemben kizárólag önvédelemmel volt igazolható – így az szintén ellentétes volt a nemzetközi

joggal. Sőt, a jelentés még ennél is továbbmegy, és megállapítja, hogy a harci cselekmények grúz területre való áthelyeződését követően a grúz csapatok az ENSZ Alapokmánya 51. cikkében foglaltak által igazolt jogos önvédelemből jártak el. Abházia harcokba való belépése a Tényfeltáró Misszió szerint ugyancsak jogsértő volt, és a dél-oszét és orosz fél nem tartotta be a Nicolas Sarkozy francia elnök által közvetített tűzszüneti megállapodást, csapataik 2008. augusztus 12-e után is folytatták grúz területen előrenyomulásukat. Az orosz állampolgárok védelme érdekében történő beavatkozás is bizonytalan jogi alapokon áll, mivel Oroszország a nemzetközi joggal ellentétes módon tömegesen adott állampolgárságot több ezer dél-oszétnek és abháznak, akik eredetileg grúz állampolgárok voltak, így az ő érdekükben történő katonai beavatkozás is megkérdőjelezhető.

Más kutatók azt hangsúlyozták, – nem vitatva a 2008. augusztus 7-8-i grúz támadás jogsértő voltát – hogy míg Tbiliszi a saját, nemzetközileg elismert határain belül folytatott fegyveres intervenciót, addig Oroszország megsértette egy másik szuverén ország, Grúzia határait.¹⁸

A Moszkva által hangoztatott népiirtás megakadályozása érdekében történő humanitárius beavatkozás megalapozottsága ellen két érv is felhozható. Az egyik az, hogy a Tagliavini-jelentésben foglaltak alapján nincs arra bizonyíték, hogy a grúz csapatok valóban szisztematikus etnikai tisztogatást hajtottak volna végre Dél-Oszétiában, míg a másik érv szerint az ilyen típusú beavatkozás nemzetközi jogilag eleve vitatott.

Szigorúan véve az 1999-es – ENSZ BT felhatalmazás nélküli – Jugoszlávia elleni NATO akció is ellentétes volt a nemzetközi joggal, amit annak idején Oroszország nem győzött hangsúlyozni. Igor Ivanov akkori orosz külügyminiszter szerint a háború miatt a NATO vezetői fölött a hágai Nemzetközi Büntetőtörvényszéknek kellett volna ítélnie.¹⁹ Az 1999-es jugoszláviai háború jogszerűségéről alkotott orosz álláspont tükrében több mint furcsa, hogy kevesebb, mint egy évtizeddel később Moszkva ugyanazokat az érveket hozza fel indokul a dél-oszétiai beavatkozás mellett, melyeket korábban az orosz diplomácia elfogadhatatlannak ítélt.

Még ha a 2008-as orosz-grúz háború kitörésének körülményei vitatottak is, és elfogadjuk azt az érvelést, hogy az orosz egységek önvédelemből, a helyszínen állomásozó békefenntartók védelmében avatkoztak be Dél-Oszétiában, a háború következményei, Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének Oroszország általi elismerése egyértelműen ellentétes a nemzetközi joggal.

Az 1975-ös Helsink-i Záróokmány az európai biztonság egyik jogi alappillére, az emberi jogok és alapvető szabadságok tiszteletben tartása mellett előírja a viták békés rendezését, a tartózkodást az erőszakkal való fenyegetéstől és az erőszak alkalmazásától, valamint napjainkig garantálja az európai határok sérthetlenségét és az európai államok területi épségét.²⁰ Ez utóbbi alapelv először 2008 tavaszán került megsértésre, mikor a legtöbb nyugati állam elismerte Koszovó függetlenségét Moszkva minden tiltakozása ellenére. Az EU és az Egyesült Államok álláspontja szerint a koszovói eset egyedi, *sui generis*, a Jugoszlávia által Koszovóban végrehajtott etnikai tisztogatás és népirtás következménye, mely lehetetlenné teszi Koszovó létét Szerbián belül, és amely nem szolgálhat precedensként a jövőben. Ugyanakkor 2008-ban a koszovói példa volt az, amire hivatkozva Oroszország elismerte Dél-Oszétia és Abházia önállóságát.

Ha elfogadjuk Koszovó függetlenségének elismerését jogszerűnek, abból nem következik automatikusan Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése. Koszovóban a jugoszláv hadsereg valóban etnikai tisztogatást hajtott végre, míg erre a grúz félnek már csak azért sem nyílt lehetősége, mivel *de facto* nem gyakorolt semmilyen ellenőrzést már a 2008-as háborút megelőzően sem Dél-Oszétia és Abházia felett. Továbbá a Tagliavini-jelentés nem talált semmi arra utaló jelet, hogy a grúzok a háború alatt népirtást, vagy etnikai tisztogatást hajtottak volna végre. Ezzel egyidejűleg felmerülhet a kérdés, hogy ha Oroszország jogszerűen ismeri el függetlennek a két dél-kaukázusi szakadár köztársaságot, akkor vajon miért késlekedik Koszovó függetlenségének elismerésével? A kérdés ennél egyszerűbb, ha elfogadjuk azt az orosz álláspontot, hogy Koszovó függetlenségének elismerése ellentétes volt a nemzetközi joggal, ebben az esetben ugyanis Dél-Oszétia és Abházia függetlenségének elismerése szintén ellentétes a nemzetközi joggal.

Dél-Oszétia és Abházia függetlenségét Oroszország mellett a mai napig csak Venezuela, Nicaragua és néhány csendes-óceáni miniállam (Tuvalu és Nauru) ismerte el. Az Európai Tanács 2008. szeptember 1-jei rendkívüli ülésén élésen elítélte az orosz lépést, valamint hangsúlyozta az államok szuverenitásának, területi sérthetlenségének alapelvét, amelyet Grúzia területi csonkolása egyértelműen sért.²¹

ÖSSZEGZÉS

A szír és a grúz példa alapján megállapítható, hogy Moszkva különböző helyzetekben hozott külpolitikai döntései nemzetközi jogi értelemben nem konzisztensek egymással. Míg egyes esetekben megalapozottan, valóban a nemzetközi jog betűje szerint jár el – főleg amíg ez egybeesik nemzeti érdekeinek védelmével –, addig más esetekben kevésbé érzékeny a nemzetközi jog betartására. Mind a szír esetben, mind az orosz-grúz háborúval kapcsolatban találhatunk olyan érveket, amelyek alapján az orosz külpolitika lépései igazolhatók a nemzetközi jog által, de különösen az Oroszország speciális érdekszférájaként számon tartott „közelkülföld” vonatkozásában nem nehéz felfedezni az orosz nemzeti érdek jogi megfontolást felülíró jelenlétét. Az utóbbi a hidegháború vége óta – a koszovói példát nem számítva – először elvezetett egy európai ország – Grúzia – határainak külső fegyveres beavatkozással történő megváltoztatásához, ellentmondva ezzel a nemzetközi jog alapelveinek.

Ugyanakkor még azokban az esetekben is, amikor Moszkva látszólag a nemzetközi jog védelmében lép fel – mint például a szír esetben – a valós motiváció nem valami altruisztikus, közjót kereső magatartásban rejtőzik, hanem kemény kül- és biztonságpolitikai érdekek állnak a nemzetközi jogra való hivatkozás mögött. Ahogy például Igor Ivanov, korábbi orosz külügyminiszter Moszkva Szíriában követett politikájával összefüggésben megjegyezte: *„A Kreml prioritása nem Szíria maga, hanem az Amerikával való kapcsolata. Szíria csak egy küzdőtér. Oroszország szeretne egy olyan játékosként feltűnni a nagy nemzetközi döntésekben, amely csak Amerikához mérhető.”*²²

Végezetül megállapítható, hogy bármennyire tetszetősen hangzik is egy jog által irányított világrend léte, de a nemzetközi kapcsolatokban, napjainkban is elsősorban a *realpolitik* a vezérlő elv, mely sok esetben csak egy viszonylag új eszközként használ nemzetközi jogi érveket az öngazolás egyik formájaként.

-
- ¹A támadás elleni további orosz érvek szerint a katonai beavatkozás még jobban destabilizálná a régiót; a terrorizmus erősödése által veszélyeztetné az Egyesült Államokat; a korábbi iraki, afganisztáni és líbiai beavatkozások sem voltak sikeresek; ártatlan szír polgári áldozatokkal járna; valamint ártana az orosz-amerikai kapcsolatoknak. PUTIN, Vladimir (2013): “A Plea for Caution From Russia”. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html>. (Elérve: 2013.11.03.)
- ² “Will the jihadists overreach?”. *The Economist*. October 12th 2013. 35-36. o.
- ³ Ezek az alapvető érdekek magukba foglalják az Egyesült Államok legfontosabb térségbeli szövetségeseinek, Izraelnek a védelmét, a stratégiai jelentőségű energiahordozókhöz való szabad hozzáférést, a terrorizmus elleni harcot, a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozását és a demokratikus alapelvek terjedésének elősegítését.
- ⁴ SYMONDS, Peter (2013): “Pivot to Asia: US Military Build-up in Asia, Threatening China”. *Global Research*. <http://www.globalresearch.ca/pivot-to-asia-us-military-build-up-in-asia-threatening-china/5337361>. (Elérve: 2013.07.20.)
- ⁵ Az iráni atomprogram késleltetése, egy esetleges iráni atomfegyver kifejlesztésének megakadályozása az Egyesült Államok külpolitikai prioritása. Az Aszad rezsim elleni katonai csapás minden bizonnyal hosszú időre meggátolt volna a rendszer fő támogatójának számító teheráni vezetéssel minden tárgyalásos megoldást. “Well begun, not nearly done”. *The Economist*. November 30th 2013. 18-19. o.
- ⁶ FELGENHAUER, Pavel (2013): “Moscow Attempts to Extend Its Strategic Influence from the Black Sea to Mediterranean”. *Eurasia Daily Monitor*. Volume 10. Issue 43. http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Bany_of_the_words%5D=olympics&tx_ttnews%5Btt_news%5D=40556&tx_ttnews%5BbackPid%5D=381&cHash=d134a6b926bb58499d2228d7e0aac42e. (Elérve: 2013.10.26.)
- ⁷ Transcript: President Obama’s Aug. 31 statement on Syria. *Washington Post*. 2013. http://articles.washingtonpost.com/2013-08-31/politics/41635689_1_chemical-weapons-president-obama-regime. (Elérve: 2013.10.27.)
- ⁸ PUTIN, Vladimir (2013): “A Plea for Caution From Russia”. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2013/09/12/opinion/putin-plea-for-caution-from-russia-on-syria.html>. (Elérve: 2013.11.03.)
- ⁹ UN Security Council Resolution 2118 (2013). [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118(2013)). (Elérve: 2013.11.03.)
- ¹⁰ Report on the Alleged Use of Chemical Weapons in the Ghouta Area of Damascus on 21 August 2013. http://www.un.org/disarmament/content/slideshow/Secretary_General_Report_of_CW_Investigation.pdf. (Elérve: 2013.11.03.)
- ¹¹ “Syria’s war. An unlikely band of brothers”. *The Economist*. September 21 2013. 33-34. o.
- ¹² Egyesült Nemzetek Alapokmánya. *Magyar ENSZ Társaság*. http://www.mENSZt.hu/tudnivalok/az_egyesult_nemzetek_szervezeterol/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya/az_egyesult_nemzetek_alapokmánya. (Elérve: 2013.08.04.)

- ¹³ UN Security Council Resolution 2118 (2013).
[http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118\(2013\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2118(2013)). (Elérve: 2013.11.03.)
- ¹⁴ GREENBERG, Jon, JACOBSON, Louis (2013): “Would a U.S. strike in Syria violate international law?”. *PolitiFact.com*. <http://www.politifact.com/truth-o-meter/article/2013/sep/12/would-us-strike-syria-violate-international-law/>. (Elérve: 2013.10.27.)
- ¹⁵ BENES, Károly (2013): “A 2008-as orosz-grúz háború hatása az európai biztonságra”. *Hadtudományi Szemle*. Budapest, 6. évfolyam 3. szám. http://unike.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2013/2013_3/2013_3_bp_benesk.pdf. (Elérve: 2013.11.03.)
- ¹⁶ A teljesség igénye nélkül a témában lásd: ASMUS, Ronald D. (2010): *A Little War That Shook the World, Georgia, Russia, and the Future of the West*. Palgrave Macmillan. ISBN 978-0-230-61773-5 és CORNELL, Svante E. and STARR, S. Frederick (editors) (2009): *The Guns of August 2008 – Russia’s War in Georgia*. Armonk: M. E. Sharpe. ISBN:9780-7656-2508-3
- ¹⁷ Report of the Independent International Fact-Finding Mission on the Conflict in Georgia. Volume I, September 2009. 17. old. <http://www.ceiig.ch/Report.html>. (Elérve: 2013.07.20.)
- ¹⁸ CORNELL, Svante E. and STARR, S. Frederick (editors) (2009): *The Guns of August 2008 – Russia’s War in Georgia*. Armonk: M. E. Sharpe. ISBN:9780-7656-2508-3. 157-158. o.
- ¹⁹ PIRITYI, Sándor (1999): “Világrendváltás új erődoktrínákkal”. *Hadtudomány*. IX. évf. 2. szám. <http://www.zmne.hu/kulso/mhtt/hadtudomany/1999/ht-1999-2-1.html>. (Elérve: 2013.11.01.)
- ²⁰ Conference on Security and Co-operation in Europe Final Act, Helsinki, 1975. *OSCE* <http://www.osce.org/mc/39501>. (Elérve: 2013.08.04.)
- ²¹ Presidency Conclusions, Extraordinary European Council, Brussels. 1 September 2008. http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/102545.pdf. (Elérve: 2013.07.20.)
- ²² “Syria’s war. An unlikely band of brothers”. *The Economist*. September 21st 2013. 33-34. o.

ESSZÉ

NEMZETKÖZI SZEREPVÁLLALÁS A KÖZÉP-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁGBAN KIROBBANT VÁLSÁGBAN

Gyurácz Veronika*

BEVEZETÉS

A 2013-as év utolsó hónapjai sem múltak el megoldandó válsághelyzetek nélkül a nemzetközi közösség számára. 2013. december 5-én ismét az ENSZ Biztonsági Tanács felhatalmazása révén indult misszió. A Közép-afrikai Köztársaságban 2013 márciusa óta eszkalálódott erőszakhullám miatt kellett gyors és határozott döntést hozni, hisz a belpolitikai válság már odáig fajult, hogy féltő volt egy újabb „Ruanda” bekövetkezése. Az áldozatok száma folyamatosan növekszik, már meghaladja az ezret, s több mint 160 ezer embernek kellett otthonát elhagynia csak a fővárosban, Banguiban.¹

Az aktuális konfliktus kezdőpontját 2013 márciusára tehetjük, amikor a muszlim többségű Seleka (sango nyelven egyes vélemények szerint szövetség paktum, míg mások koalíciónak fordítják) milícia átvette a hatalmat Bangui felett, s elmozdította a hatalomból Francois Bozizé miniszterelnököt, aki Kamerunba menekült. Michel Djotodia, a lázadó csoportok egyik vezetője vette kezébe az irányítást, felmondva a hatályos alkotmányt és átmeneti elnöknek nevezve ki magát. Bár a Seleka azzal az ígérettel vette át a hatalmat, hogy békét fog hozni a közép-afrikai népnek, a vallási színezetű, muszlimok és keresztények között kirobbant konfliktusnak köszönhetően 2013 elsősorban az erőszakról, a félelelről és a nélkülözésről szólt az országban élő emberek számára.

A milícia önkényesen, következmények nélkül tartja a kezében a hatalmat, rombol le falvakat, erőszakol meg nőket és rabolja végig az országot. Mindezzel szemben az átmeneti kormány tehetetlen, Djotodia nem képes kordában tartani a számos lázadó csoportból álló Seleka és a keresztény

milíciák (anti-balaka csoportok) között kirobbanó összecsapásokat, s ez által az ország az év végére a nemzetközi figyelmet is felkeltő emberi jogi, politikai, és humanitárius válságba jutott.

Jelen tanulmány célja, hogy felvázolja a Közép-Afrikai Köztársaság „válságtörténetét”, kiemelve a jelenleg is zajló 2013-as krízist, s hangsúlyozza azokat a tényezőket, amelyek miatt a Közép-Afrikai Köztársaság nem képes kilábalni a katonai csoportok „politikai váltógazdaságának” sodrából. Ehhez vissza kell nyúlnunk a gyarmati múlt és a dekolonizáció örökségéhez, amellyel a tanulmány első része foglalkozik. Ezután kerül tárgyalásra a 2013-as válság a nemzetközi közösség, különösen az ENSZ, Franciaország és az Afrikai Unió reakcióinak tükrében. Végül a közép-afrikai válság elemzése a helyszínen tevékenykedő civil szervezetek, az *Amnesty International*, a *Médecins Sans Frontières* vagy a *Human Rights Watch* munkájának elemzésével válik teljessé a tanulmány utalva az válságból való kilépés lehetőségeire, a válság regionális kockázataira.

KATONAI HATALOMVÁLTÁSOK A DEKOLONIZÁCIÓ UTÁN

1910-ben az ország mai területe Francia Egyenlítői Afrika részeként francia gyarmattá vált. A francia gyarmati uralom után (véglegesen 1960-ban vált függetlenné az ország) azonban ismét erőteljes befolyású vezetés irányította az országot. Jean Bedel-Bokassa diktatórikus uralma határozta meg az ország belpolitikáját 1966 és 1975 között. Bokassa élvezte a nyugati hatalmak, különösen Franciaország támogatását, s ennek következtében okosan fordította saját hatalmának kiszélesítésére a fejlesztési segélyeket.

Franciaország a gyarmati korszak lezárulása után is intenzív kapcsolatot ápolott volt gyarmataival, s kihasználta befolyását a gyarmati sorból kilépő országok kormányaival szemben. Közép-Afrikában Bokassa katonai diktatúrája Franciaország jóváhagyásával működött, aki napóleoni mintára nevezte ki magát császárrá, „s ezt a tragikomédiát a nemzetközi közvélemény távolról és csendben szemlélte a népek szuverenitása és a belügyekbe be nem avatkozás elvének tisztelet benntartása jegyében.”² A francia politikát Bokassa köreiből Jacques Fiquart, az afrikai ügyekért felelős államtitkár képviselte, aki szinte mentorként terelgette Bokassa embertelen uralmát. Bokassa pedig cserébe rendszeresen egyeztetett a francia külügy képviselőivel, különösen Fiquart-ral. Az együttműködés egy

másik olvasata az, hogy Párizs szemet hunyt a Közép-Afrikában folyó erőszakos uralom felett.³ A hidegháborús nemzetközi rendszerben Franciaország a *grandeur* megteremtésének egyik sarokköve volt a volt gyarmatokon fenntartott mély politikai befolyás.

Katonai csoportok hatalmi harcai követték egymást, mígnem 1993-ban megtartották az első szabad választásokat Közép-Afrikában, mely Ange Félix Patasse győzelmével zárult, akinek az elnöksége során új alkotmánya is született az országnak. A Patasse-rezsim azonban nem volt képes széles társadalmi támogatást felépíteni a megosztott, instabil országban, s gazdasági nehézségek is tovább rontották a kormány népszerűségét. 2003-ban Bozizé elfoglalta Banguit és Patasse így Togóba menekült. Bozizé nehezen tudta megszilárdítani hatalmát, a 2007-es békekötésig polgárháború dúlt az országban. Bozizé elnöksége alatt folyamatosan azzal a váddal szembesült a milíciák részéről, hogy nem tartotta be a polgárháborús éveket lezáró békeszerződésekben foglaltakat, köztük nem adta meg az ígért anyagi támogatást a harcoló katonáknak.

Francois Bozizé, miután a Seleka 2013 márciusában elűzte a hatalomból, Kamerunba menekült. Bozizé 2014 januárja első napjaiban nyilatkozott az RFI, francia rádióknak, s egyértelműen a Seleka tette felelőssé az országban eluralkodott polgárháborús helyzet miatt. Véleménye szerint a keresztény anti-balaka csoportok csak önvédelmi céllal, a Seleka támadásai ellen szerveződtek, s ezekhez a szerveződésekhez neki semmi köze nem volt. Bozizé keményen visszautasított minden olyan feltételezést, mely arra utalna, hogy támogatta volna az anti-balaka mozgalmat. Ami országa jövőjét illeti, az elüldözött elnök egyértelműen Michel Djotodia lemondását követelte, hiszen szerinte ő a felelős az országban kialakult válságért. Arra Bozizé nem tudott még világos választ adni, hogy vajon jelölteti-e magát a 2015-ös választáson. Ám ha abból az érvelésből indulunk ki, hogy az ő elnöksége idején probléma nélkül együtt tudtak élni a muszlimok és a keresztények, valószínűsíthető, hogy az egység üzenetével vissza fog térni a politikai színtérre egy biztosabb jövőt ígérve a közép-afrikaiaknak.

A 2013. MÁRCIUSI PUCCS ÉS KÖVETKEZMÉNYEI

2012. december 10-én indította el a Seleka a Francois Bozizé elnök hatalomból való eltávolítását megcélzó kampányát. Végül 2013. március 24-én átvették a hatalmat a főváros, Bangui felett, továbbá az ország tizenhat tartománya közül tizenötöt is elfoglaltak. De vajon milyen

csoportosulásokat foglal össze a sango nyelven koalíciót jelentő szó? Milyen háttérrel rendelkezik az országot immár egy éve erőszakos, válságos állapotban tartó katonai csoportosulás?

A Seleka számos disszidens katonai csoportot foglal össze, melyek Francois Bozizé elnök megbuktatásáért egyesültek, aki véleményük szerint nem tartotta be a 2007-es békeszerződésben vállaltakat.⁴ A csoportok titokban végezték kormányellenes tevékenységüket, s 2012-ben érezték úgy, hogy eljött az ideje a nyilvánosság előtt is vállalni a Bozizé-kormány ellenes törekvéseiket. Jelenleg öt politikai csoport konfliktusa bonyolítja a polgárháborús belpolitikai viszonyokat.

A Megállapodása az Igazságért és a Békéért (Convention des patriotes pour la justice et la paix, CPJP) 2008 végén alakult meg Nouredine Adam és Mohamed Moussa Dhaffane parancsnokság alatt, s akkoriban az ország északkeleti részét ellenőrizte. Célja a Runga törzs megvédése volt az UFDR támadásaitól. Politikai szárnyát a katonaorvos, Charles Messi irányította, aki valószínűleg 2010 januárja során elkövetett kínzások következtében halt meg, két héttel az után, hogy megállították a csádi határon és visszaadták a közép-afrikai hatóságoknak. Fia, Eric Messi azóta Párizsban a Seleka szóvivőjeként a militáns koalíció nemzetközi kapcsolataiért felelős. Dhaffane, miután ellenezte a *Libreville-megállapodást* (ld. később) kivált a CPJP-ből és megalakította a CPSK-t. Nouredine Adam a mai napig a Seleka második vezető személyiség, aki karizmatikus személyiségét egyiptomi, izraeli és szudáni kiképzésekkel edzette. Jelenleg az átmeneti kormány rendőrségnek megfeleltethető testületét vezeti, s jelentős befolyással rendelkezik a Seleka katonai akcióinak és az átmeneti kormány lépéseinek irányításában.⁵

A Demokratikus Erők Egyesülése a Tömörülésért (Union des Forces Démocratiques pour le Rassemblement, UFDR) 2006-ban jött létre, s az északkeleti gyémánttermelő városok elfoglalása után hamarosan a fővárost is megközelítette. Tagjai között számos olyan katonát, politikust találunk, akik segítettek Francois Bozizének 2003-ban Ange-Félix Patasse-t eltávolítani az elnöki pozícióból. A csoportosulás vezetésében kiemelkedett Michel Amr Nodroko Djotodia is, aki, mielőtt az UFDR vezető pozícióját megszerezte, fejlesztési és külügyminiszteri pozíciót is betöltött korábbi kormányokban. Az UFDR Bangui elleni támadása 2006 decemberében olyan erős volt, hogy Bozizé francia csapatok segítségét kérte a támadások visszaveréséhez. Bár az UFDR aláírta a Libreville-megállapodást, továbbra

is kezében tartotta a gyémánttermelést Felső-Kotto tartományban, az ország északkeleti részén. A katonákat nem elégítette ki a kompromisszum, nőtt az elégedetlenség és az UFDR tagjai a kormány ellen fordultak.⁶

A Közép-afrikai Nép Demokratikus Frontja (Front Démocratique du Peuple Centrafricain, FDPC) élén a háborús vezető, Martin Koumtamadj, ismertebb feltételezett nevén Miskine áll, aki Ange Félix-Patasse elnökhöz közeli körökben mozgott korábban, s hosszas hezitálást követően kötelezte el magát a Seleka mellett. Csoportosulása 2008 végén és 2009 elején vált ismerté a Közép-Afrikai Fegyveres Erők (Forces Armées Centrafricaines, FACA) ellen elkövetett halálos merényletei révén.⁷

A Hazafias Egyesülés az „Ország” Megváltásáért (Convention Patriotique du Salut du Kodro, CPSK) csoportot 2008-ban Mohamed Moussa Dhaffane tábornok alapította, akit azonban 2009-ben Csádban letartóztattak, s 2012 decemberében szabadult. Dhaffane valójában integrálta a CPSK-t a Selekába, s az átmeneti kormányban a víz-, és erdőgazdálkodási miniszteri pozíciót töltötte be. Itt azzal a váddal szembesült, hogy fegyvereket vásárolt és zsoldosokat alkalmazott, így letartóztatták, s a *Human Rights Watch* riportjának készülése idején a Banguiban levő Camp de Roux katonai táborban tartotta fogva a Seleka.⁸

A Szövetség az Újjászületésért és Újjáépítésért (Alliance pour la Renaissance et la Refondation, A2R) a kormányellenes erők egy újabb laza csoportosulása, mely ellenezte a Gbaya népcsoport hadseregben való részvételét. 2012 októberében jött létre korábbi katonai vezetők együttműködése révén, s kereste a kapcsolatot a Selekával, amelytől annak erőszakos fellépései következtében eltávolodott.⁹

A Human Rights Watch Közép-Afrikáról összeállított riportja szerint a Seleka 2008-ban azzal a követeléssel lépett a politikai színtérre, hogy a Bozizé kormány kövesse mindazokat a pontokat, melyek elvezetnének majd 2010-ben a demokratikus választásokhoz.¹⁰ Pontosabban követelték a lázadók pénzügyi kompenzációját, a politikai foglyok szabadon bocsájtását és a múltban elkövetett háborús bűnök nyomozásának újraindítását.¹¹ Habár 2013 januárjában a Bozizé kormány és a Seleka megkötötte a Libreville-megállapodást, amely tartalmazta a két fél közötti békeszerződést és menetrendet adott volna az ország politikai és közigazgatási újjáépítéséhez választások szervezésével, februárban

kiújultak a harcok és a Seleka márciusban elfoglalta Banguit, Bozizé elmenekült.

Jean-Marie Fardeu a Selekat koordináció nélküli csoportosulásként jellemzi, ahol a bűnöző stratégia adott keretet a kormányellenes törekvéseknek.¹² A Bozizé kormány megdöntése után Djotodia feloszlatta a Selekat 2013 szeptemberében, amelynek tagjai jelenleg, mint ex-Seleka tagok, követik el a fosztogatásokat, gyilkosságokat, faluégéseket, ám valójában a nemzeti hadseregbe lettek beolvasztva.¹³ A *Human Rights Watch* elemzésében arra is felhívja a figyelmet, hogy a Seleka tagjai között nagy számban találunk Szudánból és Csádból érkezett katonákat, akik nem beszélnek a sango nyelvet. Ez nem meglepő, hiszen Francois Bozizé idején is már jelentős befolyása volt a Közép-Afrikai Köztársaságban Idriss Déby csádi elnöknek, aki Bozizé hatalomra kerülését is elősegítette. 2012 után számos korábbi Seleka tagot engedtek szabadon Csádban, akik így csatlakozhattak a közép-afrikai katonai koalícióhoz. A szudáni és csádi származás következtében a *Human Rights Watch* helyszíni megfigyelői így számos arabul beszélő milicistával találkoztak.¹⁴

A Seleka katonáinak támadásaira a helyi fegyveres, főleg keresztény csoportok, az „anti-balaka” (anti-macséta) erők válaszoltak, támadást intézve az ország muszlim közössége ellen, mintegy a Selekával azonosítva őket. A helyzet pikantériája, hogy míg korábban a többségében keresztény Közép-Afrikai Köztársaságban békében éltek egymás mellett muszlimok és keresztények, addig mára a keresztények többsége, a Seleka által elkövetett borzalmakra alapozva azt vallja, hogy minden muszlimnak meg kell halnia (Murge 2013)¹⁵. A konfliktus egyértelműen elérte 2013 decemberére a tetőpontját, a brutalitás fokozódik, s mindkét oldal felelős a válság elmérgesedésért.

A Közép-Afrikai Köztársaságban nem meglepőek a 2013-as év eseményei, ha azt vesszük figyelembe, hogy az ország gyarmati sorból való függetlenedése után, az 1960-as évek óta mindig katonai erőszak társult a politikai átmenetekhez. Az erőszak bizonyult sok politikus, katonai vezető számára hatalmuk biztosításához a leghatékonyabb eszköznek. Természetesen az elkövetők felelősségre vonása ritkán, vagy egyáltalán nem történt meg. A 2013 tavaszán kirobbant katonai, politikai feszültséget megelőzte egyrészt a 2012-ben megszerveződött Seleka erősebbé válása és terjeszkedése, másrészt a 2000-es évek során történt változások, fegyverszüneti megállapodások kudarcba fulladása a kormány és a lázadó

militáns csoportok között. 2012 előtt a Közép-Afrikai Köztársaság politikai térképén számos lázadó csoport és katonai szekció működött: az UFDR az ország északkeleti részén volt aktív, míg az FDPC hatalma a Csádhoz és Kamerunhoz közeli északnyugati tartományokban volt jelentős.¹⁶

A Libreville-megállapodás 2008-as aláírása és a 2011-ben és 2012-ben történt fegyverszüneti megállapodások sem voltak képesek elégedettséggel eltölteni az ország lakosait, akik hiányolták a támogatást és fejlesztést a Bozizé kormány részéről. Az ország északi részében szinte hiányzott az egészségügyi ellátás és a rendfenntartó szervezetek működése is megszűnt. Bár voltak bizonyos előrelépések a lázadók lefegyverzése terén, hiányzott a nemzeti integrációs stratégia a militáns csoportok felszámolására és ez tovább szülte a feszült légkört az országban. Ebbe a bizonytalan környezetbe lépett be a Seleka 2012-ben, amikor az állam már nem volt ura az országban törtéteknek, korábbi fegyveres csoportok uralták a vidéki tartományokat és instabil országhatárokon belül egy instabil nép élt.

2013 tavaszán a Seleka számos falut felégetett az ország északkeleti részén és sok embert megölt, a családok vagyonát elkobozták, s a falvak lakói az erdőbe menekültek a milíciák elől. A *Human Rights Watch* helyszíni beszámolójában leírja, hogy mivel a Közép-Afrikai Köztársaságban a falvak elsősorban nagyobb utak mentén helyezkednek el, a milíciáknak lehetőségük volt rövid idő alatt sok falut lerombolni.¹⁷ A Seleka katonái nem ütköztek ellenállásba, s a 2013-as év végére szinte az egész országot ellenőrzésük alatt tudhatták.

2013. december 5-én Bangui-ban a magukat védő keresztény anti-balaka csoportok támadást intéztek a korábbi lázadó, főleg muszlim Seleka ellen, megtámadva a város számos muszlim negyedét is. A támadást a Seleka véres megtorlása követte, s ez által tovább mélyült a válság az amúgy keresztény többségű fővárosban. Ez az összeecsapás készítette az ENSZ Biztonsági Tanácsát és Franciaországot a beavatkozásra. Franciaország másnap 1600 katonát vezényelt Bangui megsegítésére a 2127. számú ENSZ BT határozat értelmében. Megindult a *Sangaris misszió*.¹⁸

Az ENSZ misszió, hivatalos nevén a *Mission Internationale de Soutien à la Centrafrique* (MISCA) vette át december 19-én a korábban biztonsági feladatokat ellátó *Force d'Afrique Centrale* (FOMAC) -tól az ország belpolitikai viszonyainak konszolidálási teendőit. Az Afrikai Unió és a Közép-Afrikai Államok Gazdasági Közössége közötti átadás-átvétel hosszú, ám annál fontosabb feladat az ország jövője szempontjából. A 4500 főből

álló MISCA tevékenységeit támogatja a *Sangaris* 1600 katonája is, s parancsnoki tisztét a kongói Jean-Marie Michel Mokoko látja el.¹⁹ Az Afrikai Unió célja, hogy 2014 februárjára 6000 főre emelje a csapat létszámát. Mokoko munkáját segíti Martin Tumenta Chomu Kamerunból és Patrice Ostangue Bengoe Gabonból, akik helyismeretükkel és magas katonai tapasztalataikkal mind abban bíznak, hogy sikeresen tudják lefegyverezni a lázadókat és békés mederbe terelni az eseményeket a Közép-Afrikai Köztársaságban. Mokoko és parancsnoka választásában jól tükröződik a regionális érdekegyeztetés, amelyben Sassou Ngosso, kongói elnök döntő szava érvényesült, aki közvetítőként tevékenykedik régóta a Kongói Köztársaságot is könnyen veszélyeztethető válságban.²⁰

A decemberben a nemzetközi közvélemény fellépését kiváltó válságért sokan egyértelműen a saját magát az ország élére kinevező Michel Djotodiát és átmeneti kormányát teszik felelőssé.²¹ Djotodia december elejére már képtelen volt kordában tartani az egymásnak feszülő keresztény és muszlim milíciákat. Az erőszak annyira begyűrűzött a közép-afrikai emberek mindennapjaiba, hogy felmerült egy „előgenocídium” állapot lehetősége, annak alapján, hogy a milíciák portyázásai következtében 4,5 millió embernek kellett elmenekülnie otthonából. Az előgenocídium népirtáshoz közelítő állapotokra utal, mely nemzetközi jogi bűncselekmény, tilalma *ius cogens* norma a nemzetközi közösség számára.²² A Közép-Afrikai Köztársaságban a vallási alapon elkövetett kínzások és gyilkosságok egyre növekvő száma miatt állt fenn a veszély a genocídium bekövetkeztére, s ez készítette a nemzetközi közösséget a gyors cselekvésre.

Az elmúlt nyolc hónapban a Seleka, amelyet Djotodiának csak papíron sikerült felosztatni, s nem sikerült hatékonyan a hadseregbe integrálnia, jóformán végigportyázta az országot, s „saját tehetetlenségében önelégülten kínozza a lakosságot.”²³ Francois Soudan a *Jeune Afrique* folyóirat hasábjain arról tájékoztat, hogy Djotodia kezéből annyira kicsúszott az ország irányítása, hogy december közepén már nem mert Bangui utcáin kavicsokkal felszerelt kísérete nélkül közlekedni, tartván az anti-balaka támadásoktól.²⁴ S tekintélye az országban annyira lecsökkent, hogy az 2014-es év elején lemondott az elnöki pozícióból.

Djotodia mellett a Selekában komoly tekintéllyel rendelkezik Nouredine Adam, aki a CPJP vezetőjeként jutott az átmeneti kormány rendvédelmi szervének irányító pozíciójába. Adam továbbra is képes irányítani a vidéki

tartományok önjelölt militáns vezetőit, míg Djotodia már nem képes a különböző frakciók koordinálására. Adam áthatolhatatlan vezetői személyisége révén arra is képes, hogy a kormányzati politikában saját elképzeléseit keresztül tudja vinni.²⁵

A közép-afrikai válság eszkalálódása következtében az ENSZ módosította a Közép-Afrikai Köztársaságban Állomásozó Támogató ENSZ Misszió (BINUCA) mandátumát, ami előzetesen 2014. január 31-ig érvényes. Az ENSZ Biztonsági Tanácsa a helyszíni beszámolók alapján, melyek hangsúlyozták a Seleka erőszakos akcióinak folyamatos terjedését, illetve az átmeneti kormány inkompetenciáját a problémák konszolidálásában, módosította a 2121. számú ENSZ BT határozatot 2013. október 10-én, és az augusztusban megkezdődött átmeneti időszak után 18 hónapon belül²⁶ demokratikus választások megszervezését írta elő az átmeneti kormány számára.²⁷ A 2121. számú határozat a következőképp jellemzi a nemzetközi jogba ütköző tevékenységeket, amelyek a nemzetközi közösség haladéktalan fellépést igénylik:

*„Továbbra is komolyan aggódva a nemzetközi jog megsértése és a széles körben elterjedt emberi jogi sérelmek és zaklatások miatt, nevezetesen a Seleka tagjai által elkövetett bűncselekményeket, beleértve a bíróságon kívüli gyilkosságokat, a kényszerű eltűnéseket, az önbíráskodást, a letartóztatásokat és fogva tartást, kínzást, a nők és gyermekek ellen elkövetett erőszakot, a gyermekek alkalmazását a polgári lakosság elleni támadásokban”.*²⁸

A határozatban megjelenik az ENSZ támogatása az Afrikai Unió Béke és Biztonsági Tanácsának (Peace and Security Council of the African Union) közép-afrikai szerepvállalása terén. A határozat szövegén érezhető az akarat, hogy az Afrikai Unió és a Közép-Afrikai Államok Gazdasági Közösségének együttműködésében működő MISCA képes legyen nagyobb részt vállalni az országban felmerülő válságos helyzet kordában tartásában. Az afrikai országok vezette misszió munkáját támogatja az ENSZ misszió, a BINUCA, amely az alábbi területeken lép fel a Közép-Afrikai Köztársaságban: a politikai átmenet támogatása a Közép-Afrikai Államok Gazdasági Közösségének vezetésével, a biztonsági helyzet támogatása, a konfliktus továbbterjedésének megelőzése és humanitárius segítségnyújtás, az emberi jogok népszerűsítése és védelme, koordináció más nemzetközi aktorokkal.²⁹

Ahogy a Seleka és az anti-balaka csoport portyázásai, s az általuk elkövetett gyilkosságok száma növekedett, s egyre több embernek kellett elmenekülnie az otthonából, az ENSZ számos magas rangú képviselője, (mint például Edmund Mulet, a Békefenntartó Műveletekért felelős főtitkár-helyettes vagy Tayé Brook-Zerihoun, politikai ügyekért felelős vezető) a MISCA ENSZ misszióvá alakításának szükségességét hangsúlyozta 6000 katonával és 1700 rendőrrel. A tárgyalások során Franciaország további katonák küldését irányozta elő a már a Közép-Afrikai Köztársaságban levő 400 francia katonához. A 2121. számú határozat hangsúlyozza továbbá azt is, hogy az elsődleges felelősség a közép-afrikai hatóságokat illeti, az ő elsődleges feladatuk a nép védelme, az egység és a biztonság biztosítása a területen, továbbá a közép-afrikai hatóságokat is köti a nemzetközi humanitárius jog, az emberi jogok és a menekültek jogainak tiszteletben tartása.

A nemzetközi közösség megmozdulása tehát 2013. október és november folyamán az ENSZ határozatában is tetten érhető volt, s a válság eszkalálódása következtében a Biztonsági Tanács fellépése is cselekvőképesebb lett. Olyannyira, hogy a nemzetközi közvélemény számára december elején már nem volt kérdés, hogy a BT olyan intézkedéseket fog hozni, amely aktívabb és hatékonyabb fellépést fog biztosítani az afrikai vezetésű MISCA csapatoknak. A válság „Ruandává válásának” veszélye miatt pedig a nemzetközi fellépés komolyságát jelzi egyértelműen a francia csapatok bevonása a lefegyverzési műveletekbe.

A MISCA ENSZ misszióvá alakítására irányuló törekvések különösebb akadály nélkül kerültek be a 2013. december 5-én elfogadott 2127-es határozatba.³⁰ Azonban megoszlottak a vélemények a megerősített katonai támogatás mellett az országot sújtandó szankciók rendszeréről. Bár a határozat vázlatában az emberi jogokat megsértők számára fegyverembargón túl gazdasági szankciók, utazási korlátozások és pénzügyi forrásaiknak befagyasztása is szerepelt, a Biztonsági Tanács többsége nem támogatta a Közép-Afrikai Köztársaságban kialakult helyzet e módon történő megoldását. S így a 2127-es számú BT határozat kompromisszumos megoldásként egy szankciós bizottságot hozott létre a további korlátozások kidolgozására kilátásba helyezve azok jövőbeni alkalmazását, annak ellenére, hogy egyes vélemények csupán a fegyverembargó bevezetését várták.³¹

Az ENSZ Biztonsági Tanácsa az ENSZ Alapokmány VII. cikkelyére hivatkozva, amely lehetőséget ad a BT számára a nemzetközi béke és biztonság helyreállítása érdekében akár kényszerítő rendszabályok bevezetésére, erősítette meg a MISCA mandátumát a 2127-es számú határozatban. Az emberi jogok súlyos megsértésével kapcsolatban az ENSZ elsődleges feladatának tartja az elkövetők felelősségre vonását, s e célból a Főtitkár feladata, hogy egyéves kezdeti időszakra egy vizsgálóbizottságot hozzon létre, mely az emberi jogi sérelmeket hivatott vizsgálni. A vizsgálatnak érintenie kell nemcsak a Seleka vagy az anti-balaka csoportok által elkövetett bűncselekményeket, hanem ki kell terjednie a Joseph Kony vezette ugandai *Lord Resistance Army*³² milícia által a Közép-Afrikai Köztársaságban elkövetett kegyetlenkedésekre.³³

Az ENSZ BT határozat következtében a Közép-Afrikai Köztársaságban állomásozó nemzetközi erők létszáma 2013. december végén elérte a 9700 főt, mely magában foglalja a 3700 fős korábbi FOMAC erőket (a Közép-Afrikai Államok Gazdasági Közössége és az Afrikai Unió csapatai), illetve a 6000 fős részben francia (1600 fő), részben más környékbeli afrikai országból jövő békefenntartó erőket (Gabon, Burundi, Kongói, Demokratikus Köztársaság, Egyenlítői Guinea, Kamerun). Ehhez a létszámhoz hozzáadódnak a tervek szerint Ruanda békefenntartói, melyről 2013. december 20-án Louise Mushikiwabo, ruandai külügyminiszter asszony adott hírt az AFP hírügynökségnek. Mushikiwabo szóvivője továbbá azt is megerősítette, hogy a katonák hamarosan elindulnak Kigaliból Banguiba a MISCA erők támogatására.³⁴ Így a francia-afrikai katonai együttműködés január végén egészült ki a ruandai katonákkal.³⁵

Az ENSZ tehát gyorsan és egyhangúan döntött a nemzetközi beavatkozás mellett, amely a MISCA ENSZ misszióvá alakításában és a franciák által megindított Sangaris misszió lefegyverző tevékenységében testesült meg. Szükség is volt erre a gyors és szervezett, magabiztos döntésre, hiszen ahogy az ország korábbi miniszterelnöke, Anicet Dologuélé³⁶ nyilatkozott: *„Soha ilyen szintű kegyetlenséget nem láttam az országom történelmében. A nemzetközi közösség azt sem tudja, kinek adja a gyorssegélyt, mivel nincs semmilyen megbízható hatalom, amely azt megkaphatná: minden összeomlott”*.³⁷

Az ország két részre oszlott a Seleka milícia által kiváltott politikai és vallási konfliktus következtében. A Batangofó és Bria települések vonalától délre él a népesség nagyobb része, s itt szerveződnek az anti-balakák is. A

déli országrésszel szemben áll egy több vezetőből álló, kisebbségi kormány, amely képtelen kordában tartani a korábban hozzá kapcsolódó milíciákat és irányítani az országot. A nemzetközi közösség nem hagyhatta e regionális *status quort* is veszélyeztetni képes helyzetben a Közép-Afrikai Köztársaságot. Nicolas Tiangaye, miniszterelnök 2013. december 17-én a következőképp nyilatkozott a válságról: „*Meg kell védeni a nemzeti egységet és a harmóniát. Ez az ország alapja. Egyetlen ország, egyetlen nép. Az egység az egyetlen kincsünk. A közösségek közti és vallási konfliktus ezt az egységet kérdőjelezi meg*”.³⁸ A miniszterelnök szavai utalnak arra, hogy korábban nem volt konfliktus a muszlim és keresztény csoportok között az országban, nem volt jellemző a vallási feszültség. Ám a politikai hatalomért vívott fegyveres harcok, melyek vallási színezettel vegyültek, felforgatták a nemzet egységét és tovább rontották az amúgy is nehéz életkörülményeket.

EMBERI JOGI ÉS HUMANITÁRIUS VÁLSÁG

A Közép-Afrikai Köztársaságban 2012 decembere óta tartó belpolitikai válság a humanitárius és emberi jogok szempontjából is felkeltette a nemzetközi közösség figyelmét, ám ahogy az a fentiekben már említésre került, konkrét tette csak egy évvel később, 2013 decemberében jutott el az ENSZ. A Seleka milícia, nemcsak, hogy elűzte Francois Bozizé elnököt, de számos erőszakos cselekmény, gyilkosságok, kínzások, gyermekek katonaként alkalmazása kapcsolódik a hatalomátvételük óta a tevékenységükhöz. Ahogy az *Amnesty International* emberi jogi szervezet tájékoztat róla, 2013 októberére csaknem 30.000 ember menekült a Bossangoa-ban működtetett menekülttáborba a szeptemberben újabb lendületet vett erőszak elől.³⁹ A vallási színezetű válságban a milíciák a humanitárius szervezetek munkáját is akadályozzák, akik így egyre nehezebben tudnak segíteni a beteg és éhező gyermekeken, menekülteken.

A Seleka hadműveletei során lerombolt számos falut, katonái rengeteg nőt megerőszakoltak, s az áldozatok nem tudnak hova fordulni segítségért. Az országban jóformán megszűnt a közigazgatás, egyes falvakban se rendőrség, se bíróság nem üzemel. Az egészségügyi intézmények nem rendelkeznek az ellátáshoz szükséges eszközökkel, sőt, már az is teljesítmény, hogy betegeket tudnak fogadni.⁴⁰

A *Human Rights Watch* pozitívan értékeli, hogy a nemzetközi közvélemény végre felfigyelt a Közép-Afrikai Köztársaságban elmérgesedett

válsághelyzetre, ám a szervezet további nemzetközi részvétel szükségességére hívja fel a figyelmet Nagy-Britannia és az Egyesült Államok részéről.⁴¹ A francia és afrikai csapatok logisztikai és egészségügyi támogatásra szorulnak a konfliktus végleges konszolidálása érdekében. A menekültek egy része a Bossangoa-ban az ENSZ által felállított menekülttáborban, vagy a Bangui reptéren húzza meg magát, míg sokan templomokban, mecsetekben várják, hogy otthonaikba visszatérhessenek. Bár a Seleka és az anti-balaka csoport közötti harcok során számos falut felégették a milíciák, így az is kétséges, hogy a családoknak egyáltalán lesz, hova visszamenniük. A Bangui reptérre érkező élelmiszer-adományok elosztását pedig gyakran fel kellett függeszteni 2013. december folyamán, ugyanis a két csoport közötti fegyveres harcok sokszor az osztásban részt vevők biztonságát is veszélyeztették.⁴²

Egy hónappal a Sangaris katonai misszió megindítása után már százezer ember ellátását kell megszervezni a Bangui repülőtéren. A fővárosban növekszik az elkeseredettség, hiszen a december eleje óta tartó lefegyverzési tevékenységek nem igazán mutattak eddig a közép-afrikai lakosság számára látható eredményeket. Az AFP hírügynökség arról is tájékoztatott év eleji beszámolójában, hogy az országban egyik legaktívabb civil szervezet, a *Médecins Sans Frontières* kénytelen volt az általa létrehozott mobil-kórházból külföldi kollégáit visszahívni, mert már nem tudta garantálni a biztonságukat.⁴³

A Közép-Afrikában kialakult humanitárius és belpolitikai válság jól illusztrálja a nemzetközi konfliktusok kezelésének korlátait.⁴⁴ Bár előrelátható volt a Seleka előrenyomulása és a Bozizé kormány bukása, a nemzetközi szervezetek találtak fontosabb problémákat, melyek lekötötték figyelmüket 2013. március és december között. A Közép-Afrikai Köztársaság nem volt központi fontosságú sem a korábbi gyarmattartó Franciaország külpolitikájában, sem a Közép-Afrikai Államok Gazdasági Közösség agendájában sem. Franciaország 2012 decemberében csak a már az országban állomásozó csapatait erősítette meg, amely a mandátuma a Bangui repülőtér védelmére és francia nemzetiségűek védelmére szólt. A regionális csapatok sem voltak képesek megelőzni a probléma eszkalálódását, a szomszédos Csád pedig nemhogy nem sietett volna Bozizé támogatására, hanem még lemondásra is ösztönözte őt. Az egyetlen pozitívum a probléma kezelésében Dél-Afrikához kapcsolódik, mely 2007 óta egy biztonsági megállapodás értelmében van jelen az országban, s ezt a

megállapodást 2013 januárjában kiterjesztették 2018-ig, s a dél-afrikai csapatok ennek értelmében rövidtávon biztos az országban maradnak.⁴⁵

A helyzet konszolidálása azonban a nemzetközi közösség számára sem egyszerű. A Közép-Afrikai Köztársaságban szinte a gyarmati sorból való szabadulás (1958) óta tartó instabilitást és politikai erőszakot kéne felszámolni a lefegyverzés/demobilizáció/dezintegráció (DDR) szellemében. A lefegyverzés irreális feladatnak tűnik Philippe Hugon, az Institut des Relations Internationales et Stratégiques (IRIS) Afrikával foglalkozó kutatási igazgatója szerint, *„Egy olyan fővárosban, ahol a fegyverek özönlenek a Seleka hatalomátvétele óta... Egyes Seleka vezetők börtönbe vannak zárva, de fegyverüket megtarthatták. Ami az anti-balaka csoportot illeti, ha elveszik tőlük a kalasnyikovot, akkor macsétával harcolnak tovább.”*⁴⁶ E körülmények között a közép-afrikaiak egyre inkább várják a változást, hisz az erőszak továbbra is a mindennapjaik része. December elején megkönnyebbülve vették tudomásul, hogy az ENSZ Franciaországgal az élen végre közbe lép és felveszi a harcot a milíciák ellen. Ám egy hónap elteltével nem láttunk még eredményeket, s a hangulat így egyre inkább a francia katonák ellen fordul, akiktől többet várnak a helyiek. Persze jogos az az érv is, hogy egy szinte a politikai és gazdasági, infrastrukturális anarchia szélére sodródott országban nem lehetséges a változásokat egyik napról a másikra külföldi katonáknak megteremteni. Erre a 2000-es években Iraktól kezdve, Afganisztánon át a Kongói Demokratikus Köztársaságig számos példát láttunk. Mindenesetre a Sangaris hadművelet továbbra is a francia külpolitika egyik sarkalatos pontját képviseli, még pedig a franciák közép-afrikai érdekeinek védelme szellemében.

FRANCIAORSZÁG SZEREPE A KONFLIKTUSBAN

A francia alkotmány szerint az elnöknek a hadsereg parancsnokságának birtoklásából kifolyólag van ahhoz joga, hogy katonai csapatokat külföldre küldjön bevetésre, s ehhez nem szükséges minisztereivel konzultálnia sem. E jognál fogva a francia elnökök mindig kifejezett figyelmet szenteltek a külpolitikai lépéseiknek. Daniela Krosiak Smitht és Glasert idézve ezt a következőképp érzékelteti: *„ha az Ötödik Köztársaságban a francia külpolitikát az államfő számára ”fenntartott területeként” (domain réservé) kezelik, akkor Afrika, ezen a kizárólagos területen az elnök kizárólagos kompetenciáját (chasse gardée) képezi”*.⁴⁷ Természetesen ez

nem jelenti azt, hogy csak az elnök foglalkozik az Afrikát érintő kérdésekkel. Komoly beleszólása van többek között a Külügy-, és Védelmi Minisztériumnak, vagy a francia titkosszolgálatoknak.⁴⁸

Franciaország Afrikával kapcsolatos politikája tehát egy szűk csoport, az elnök és a körülötte dolgozó diplomaták, politikusok és üzletemberek közötti kommunikáció eredménye, s ez a szervezési mód a maga titokzatos, belterjes érdekegyeztetései révén hatványozottan hozzájárult a dekolonizáció időszakában ahhoz, hogy Afrika számos országában diktatórikus, erőszakos uralmat kiépítő vezetők emelkedhessenek fel. Erre az egyik leglátványosabb példa, ahogy Bokassa a Közép-Afrikai Köztársaságban Napóleont is meghazudtoló pompával élvezte a francia külpolitika személyes diplomáciájának bizalmát. A korábbi gyarmatok révén kitárult Franciaország külpolitikai mozgástere. Míg élt a gyarmatbirodalom, Franciaország képes volt a nemzetközi politikát alakító tényezőként fellépni, s ettől a szereptől nehezen vált meg a második világháború és a dekolonizáció alatt. A *grandeur* életben tartásának egyik legkézenfekvőbb eszköze volt az afrikai országokkal fenntartott szoros viszony, mely azonban a legtöbb esetben nem elsősorban az afrikaiak érdekeit szolgálták. Az afrikai állam- és kormányfők, magas rangú tisztségviselők számára elérhetővé tett franciaországi utak, tanulmányok nemcsak a jó viszony ápolását, de a francia külpolitika érdekeinek védelmét is elősegítették, természetesen a francia adófizetők pénzén.

Párizs tehát, miután hivatalosan „elengedte gyarmatai kezét”, fél szemét mindig az afrikai országokon, különösen a frankofón területeken bekövetkezett változásokon tartotta. Ez a szemlélet kísérte végig az elnökök külpolitikáját Mitterand-tól Hollande-ig. Az afrikai ügyekért felelős államtitkárról, Jaques Foquart-ról „Foquart-szindrómának” is nevezett külpolitikai felfogás 1973 óta intézményesen az afrikai országok és Franciaország közötti csúcstalálkozóknak testesül meg.⁴⁹ 2013-ban a Közép-Afrikai Köztársaságban kiteljesedő válsággal egy időben ültek össze az afrikai országok képviselői a párizsi Elysée-palotában. Tirthankar Chanda, az RFI oldalán korszakváltásként értékeli, hogy a François Hollande által összehívott találkozó a „Csúcs Afrika békéjéért és biztonságáért” elnevezést kapta, hangsúlyt adva az együttműködés kiszélesítésének e két témában.⁵⁰ A 2013-as találkozón azonban Hollande biztosította az afrikai országok vezetőit arról, hogy bár Franciaország sokáig „Afrika csendőreként” (*gendarme de l'Afrique*) volt jelen az afrikai konfliktusokban, ennek a korszaknak vége, s Franciaországnak jelenleg az

a célja, hogy az afrikai országokat képessé tegye saját biztonságuk megvédésére.⁵¹ E felfogásnak ellentmond, hogy Hollande már 2010-ben, mandátuma legelején Maliba vezette a francia katonákat, s 2013 végén pedig a Közép-Afrikai Köztársaságban is felvállalta, hogy Franciaország vezető szerepet vállal az ottani konfliktus megoldásában. Annak ellenére, hogy a közép-afrikai emberek az 1960-as évek óta szenvednek a sorozatos miniszterelnök-váltásoktól és az ezekből következő katonai hatalomátvételektől, Bokassától kezdve Ange-Félix Patasse-on át Bozizén keresztül Djotodia-ig a francia vezetés gazdasági, biztonsági és külpolitikai érdekek védelme céljából direkt vagy indirekt módon mindig hallatta a hangját az éppen aktuális hatalmi változásokkal kapcsolatban.

Michel Djotodia december 8-án tartott sajtótájékoztatóján támogatásáról biztosította a MISCA erőit és a francia csapatokat, s kemény fellépésre tett ígéretet a milíciák portyázásaival szemben.⁵² Annak ellenére, hogy Francois Hollande, francia elnök szerint nem maradhat olyan elnök az ország élén, aki nem képes rendet tartani és hagyja, hogy ekkora erőszakhullám söpörjön végig országában, Djotodia meg van róla győződve, hogy a 2015. februárra kiírt választásokig tartó átmeneti időszakban igenis az ő kezében kell maradnia az irányításnak. Legfeljebb egy rövidebb átmeneti periódust tart elképzelhetőnek. Francois Hollande-nak az Elysée palotában, az afrikai államok vezetőivel Afrika békéjéről és biztonságáról tartott konferencián elhangzott szavai ellenére, Djotodia állítja francia forrásokra hivatkozva, hogy élvezi Franciaország támogatását. Szerinte Franciaország célja az alkotmányos rend visszaállítása a Közép-Afrikai Köztársaságban, s ehhez elengedhetetlen az átmeneti kormány fenntartása. Tárgyalás tárgyát maximum az átmenet hossza képezheti.⁵³

A francia külpolitika és összességében a Hollande-kormányzat sikerként könyvelheti el, hogy vezető szerepet vállal a közép-afrikai válság megoldásában, s szüksége is van az elismerésre Hollande elnöknek, aki választási ígéreteiből eddig nem sokat tudott megvalósítani, népszerűsége sokat csökkent 2012-es hatalomra kerülése óta. A belpolitikai elégedetlenségeket mindenképp csillapíthatja a nemzetközi elismerés. S a francia külpolitika büszke is arra, hogy közbenjárása révén az ENSZ Biztonsági Tanácsa gyorsan a Közép-Afrikaiak számára üdvözlendő döntést hozott. Ahogy Gérard Araud, a Biztonsági Tanács francia képviselője nyilatkozott a 2127. számú határozat szavazásán: *“A történelem megköveteli tőlünk, hogy elkerüljük a legrosszabbat. Tragédia a Közép-Afrikai Köztársaságban kialakult helyzet, 4,5 millió emberrel,*

akiket a humanitárius válság és a milíciák terrorjának áldozatává váltak. Az országban fennáll annak a kockázata, hogy eluralkodik a káosz, melynek beláthatatlan következményei lehetnek a régióban. Az Afrikai Uniónak és a Közép-Afrikai Államok Gazdasági Közösségének közös kötelessége volt a tömegmészárlás megelőzése. Franciaország elnöke az első volt, aki a vészharangot megkongatta, felhívva a Biztonsági Tanács figyelmét a cselekvésre... a határozat egy „robosztus” mandátumot adott a MISCA-nak a VII. fejezet alapján, hogy megvédhessék a civileket és semlegesítsék a fegyveres csoportokat. [...] Franciaország az Európai Unióval az Afrikai Unió műveleteinek elsődleges támogatója lesz ez által... a Tanács végül felébredt az apátiából”.⁵⁴ A francia ENSZ képviselő tehát komoly külpolitikai sikernek könyvelte el eddig a közép-afrikai szerepvállalást. Ám ahogy a fentiekben említésre került, az első egy hónap után a Sangaris hadművelet nem mutat gyors eredményeket, s a feszültség továbbra is nő az országban, egyes esetekben a franciák ellen irányulva. Azonban ez nem rettentheti el a francia vezetést a kezdeti céloktól, hiszen nemcsak a hosszú francia-afrikai együttműködés emlékére, hanem a közép-afrikai régióban (többek között Kamerun, Csád, Kongó, Ruanda, Közép-Afrikai Köztársaság) őrzött francia gazdasági érdekek⁵⁵ védelme érdekében is stratégiai jelentőségű a Közép-Afrikai Köztársaságban a sikeres szerepvállalás.

REGIONÁLIS KILÁTÁSOK

A Közép-Afrikai Köztársaságban a 2012 decembere és 2013 márciusa óta tartó válság nem választható el mereven a körülötte levő országokban zajló eseményektől, hiszen a krízis elemzése annak regionális dimenzióira is számos jelet ad. Így például Laurent Touchard arra hívja fel a figyelmet, hogy a szudáni kormány nyilvánvalóan támogatja fegyverekkel az ex-Seleka tagokat, habár Khartoum ezt rendszeresen tagadta. Az elemző szerint a szudáni támogatásnak köszönhető fegyvergazdagság lehetővé teszi azt, hogy a belpolitikai bizonytalanság káosszá nője ki magát, de ahhoz nem elegendő, hogy járművekkel és kommunikációs eszközökkel ellátott, jól szervezett és kiképzett felkeléssé alakuljon át a mozgalom.⁵⁶ Touchard hangsúlyozza, hogy Omar Al-Bashir a békét célzó nemzetközi törekvések és követelések ellenére is erőszakos külpolitikát folytat a régióban, s ennek egyik eszköze a régió kormányellenes akcióinak fegyveres támogatása. 2006-tól a szudáni kormány a Michel Djotodia által vezetett UFDR támogatója, mely a Seleka egyik vezető csoportjává nőtte ki

magát. Katonai akcióikhoz elsősorban kínai, de gyakran szudáni gyárakból származó fegyvereket használtak.⁵⁷ A kormányellenes Seleka és a szudáni kormány baráti viszonyát az is tökéletesen jellemzi, hogy Bashir elnök a hágai Nemzetközi Bíróság elfogatóparancsa ellenére gond nélkül részt vesz Djotodia elnöki beiktatási ünnepségén, 2013 tavaszán. A szudáni támogatottságú Selekával, illetve Djotodia kormányával tehát a harcot olyan módon kell felvenni, amely a régió *status quoját* megőrzi, ám a közép-afrikai emberek számára, legyenek keresztények vagy muszlimok, megszűnik a félelem a mindennapokban.

Éppen ezért nem szabad 2015-ig, a következő választás évéig várni a lázadók lefegyverzéssel és a Seleka felszámolásával. Addig a nemzetközi, francia, afrikai csapatoknak ezt vállalniuk kell, még akkor is, ha az ozrszág elnök nélkül, ám egy még hiteles miniszterelnökkel készül fel a 2015-ös választásokra. Erre elvi lehetőség adódott az újévben Michel Djotodia lemondásával és Catherine Samba Panza, Bangui volt polgármesterének átmeneti elnökké választásával, aki 2014. január 26-án miniszterelnöknek az Afrikai Fejlesztési Bank korábbi főtitkárát, André Nzapayekét jelölte.⁵⁸ A két új vezető megválasztását mindenképp a válság megoldása felé ígéretesnek értékelhetjük, ám még kérdéses, hogy Panza és Nzapayeké hogy tudja a békére irányuló törekvéseit összehangolni a MISCA és a Sangaris erőivel és, hogy a Seleka és anti-balaka erőket képesek lesznek-e jogi eszközökkel meggyőzni.

A közép-afrikai válság összetettségét fokozza, hogy december 22-e körül hasonló, belpolitikai erőszakhullám érte el Dél-Szudánt, ahol az etnikai konfliktus szintén egy újabb „Ruandával” fenyeget. Az elnök és a volt alelnök között zajló hatalmi harcok fegyveres összecsapásokba torkollottak, amelyek több ezer ember halálát okozták pusztán egy hét alatt, a külföldieket azonnal evakuálták, s rengeteg helyi menekült ENSZ táborokba. Ban Ki Moon felhívására az ENSZ BT a közép-afrikai helyzethez hasonló gyorsasággal reagált és megerősítette a régióban jelenlevő ENSZ katonák számát, s Dél-Szudánba küldött 5500 katonát. A helyzet pikantériája, hogy míg a Közép-Afrikai Köztársaságban lassan, de biztosan folyik a milíciák lefegyverzése és az emberek óvatosan előjönnek az erdőből, s az élet kezd visszatérni a mindennapi kerékvágásba, a nemzetközi közösség nem lélegezhet fel, hiszen egy újabb afrikai ország van válságos helyzetben. Következésképp, az etnikai és vallási konfliktusok továbbra is próbára teszik az afrikai intézményeket, és az ENSZ béketeremtő eszközeit. A konfliktusok kezelésének kudarcai pedig a kontinens gazdasági fejlődését akadályozzák.

-
- * A szerző a Budapesti Corvinus Egyetem elsőéves PhD hallgatója. Kutatása során a modernkori rabszolgaság biztonságpolitikai és emberi jogi dimenzióit vizsgálja a nyugat-afrikai országokban.
- ¹ “Centrafrique: tension extrême à Bangui, malgré les appels au calme.”. *Jeunafrique.com*. 2013. <http://www.jeunafrique.com/Article/DEPAFP20131214163314/onu-bangui-armee-francaise-centrafrique---centrafrique-tension-extreme-a-bangui-malgre-les-appels-au-calme.html>. (Elérve: 2013. december 14.)
- ² KROSLAK, Daniela (2004): France’s policy towards Africa. In: *Africa in International Politics. External Involvement on the Continent*. Szerk.: TAYLOR, Ian and WILLIAMS, Paul. 63. o. London: Routledge
- ³ I. M. 63. o.
- ⁴ KPATINDÉ, Francois (2013): “Centrafrique: pour qui roule la Seleka?”. *Jeunafrique.com*. <http://www.rfi.fr/afrique/20121229-centrafrique-roule-seleka-bozize-faca-cpjp>. (Elérve: 2013. december 22.)
- ⁵ “I Can Still Smell the Death”. *Human Rights Watch Report*. 2013. 34. o. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/car0913_ForUpload.pdf. (Elérve: 2013. december 22.)
- ⁶ KPATINDÉ, Francois (2013): “Centrafrique: pour qui roule la Seleka?”. *Jeunafrique.com*. <http://www.rfi.fr/afrique/20121229-centrafrique-roule-seleka-bozize-faca-cpjp>. (Elérve: 2013. december 22.)
- ⁷ I. M.
- ⁸ “I Can Still Smell the Death”. *Human Rights Watch Report*. 30. o. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/car0913_ForUpload.pdf. (Elérve: 2013. december 22.)
- ⁹ I. M. 30. o.
- ¹⁰ I. M. 28. o.
- ¹¹ Pl. a CPJP vezetőjének, Charles Messinek eltűnésével kapcsolatos nyomozás.
- ¹² KPATINDÉ, Francois (2013): “Centrafrique: pour qui roule la Seleka?”. *Jeunafrique.com*. <http://www.rfi.fr/afrique/20121229-centrafrique-roule-seleka-bozize-faca-cpjp>. (Elérve: 2013. december 22.)
- ¹³ MUDGE, Lewis (2013): “A Massacre on Hold in the Central African Republic”. *humanrightswatch.com*. <http://www.hrw.org/news/2013/12/16/massacre-hold-central-african-republic>. (Elérve: 2013. december 18.)
- ¹⁴ “I Can Still Smell the Death”. *Human Rights Watch Report*. 2013. 34. o. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/car0913_ForUpload.pdf. (Elérve: 2013. december 22.)
- ¹⁵ MUDGE, Lewis (2013): “A Massacre on Hold in the Central African Republic”. *humanrightswatch.com*. <http://www.hrw.org/news/2013/12/16/massacre-hold-central-african-republic>. (Elérve: 2013. december 18.)
- ¹⁶ “I Can Still Smell the Death”. *Human Rights Watch Report*. 2013. 34. o. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/car0913_ForUpload.pdf. (Elérve: 2013. december 22.)

- ¹⁷ “I Can Still Smell the Death”. *Human Rights Watch Report*. 2013. 35. o.
http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/car0913_ForUpload.pdf. (Elérve: 2013. december 22.)
- ¹⁸ A Sangaris misszió egy Közép-Afrikában honos lepkéről kapta a nevét.
- ¹⁹ DUHEM, Vincent (2013): “Le Misca prend officielement la place de Fomac”.
Jeuneafrique.com. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20131219105430/>.
(Elérve: 2013. december 23.)
- ²⁰ DUHEM, Vincent: I. M.
- ²¹ SOUDAN, Francois: (2013): “Séléka, dégage”. *Jeuneafrique.com*.
<http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2759p036.xml0/>. (Elérve: 2013. december 23.)
- ²² Népirtás/genocídium. In: *Világpolitikai Lexikon*. Szerk.: HORVÁTH, Jenő. 479. o. Budapest: Osiris.
- ²³ SOUDAN, Francois: I. M.
- ²⁴ SOUDAN, Francois: I. M.
- ²⁵ SOUDAN, Francois: I. M.
- ²⁶ Déclaration de N'Djamena sur la République Centrafricaine. 2013.
http://www.presidentetchad.org/affichage_news.php?id=587. (Elérve: 2014. január 6.)
- ²⁷ Security Council Monthly Forecast on the Central African Republic.
http://www.securitycouncilreport.org/monthly-forecast/2013-12/central_african_republic_3.php. (Elérve: 2013. december 28.)
- ²⁸ Resolution 2121. Adopted by the Security Council at its 7042nd meeting on 10 October 2013. http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2121.pdf. (Elérve: 2013. december 28.)
- ²⁹ I. M.
- ³⁰ Security Council Resolution 2127 (2013), Mandating Mission In Central African Republic to Protect Civilians, Restore State Authority
<https://www.un.org/News/Press/docs/2013/sc11200.doc.htm>. (Elérve: 2013. december 29.)
- ³¹ “Adoption of a Resolution on the Central African Republic”. *What's in Blue. Insights on the Work of the UN*. 2013. <http://www.whatsinblue.org/2013/12/adoption-of-a-resolution-on-the-central-african-republic.php>. (Elérve: 2013. december 29.)
- ³² Az Úr Ellenállási Hadserege (*Lord Resistance Army*) nevű Ugandában megalakult katonai szervezet számos emberi jogi sérelem elkövetője. Vezetője, Joseph Kony a hágai Nemzetközi Bíróság és az Interpol által legkeresettebb bűnöző. Az elsősorban gyerekkatonákat alkalmazó milícia az elmúlt 27 évben több mint 100 ezer ember haláláért és 50 ezer gyermek elrablásáért tehető felelőssé. Kony és katonái az ugandai kormány ellen irányuló erőszakos tevékenységüket kiterjesztették Dél-Szudánra, a Kongói Demokratikus Köztársaságra és a Közép-Afrikai Köztársaságra is. Az ugandai hadsereg, megerősítve az Afrikai Unió csapataival, évtizedek óta üldözni Konyt. Lásd: EICHSTAEDT, Peter (2014): “Kony 20Never. Inside the Mind of Africa’s Most Wanted Man”. In: *Foreign Affairs*.
<http://www.foreignaffairs.com/articles/140653/peter-eichstaedt/kony-20never?nocache=1>. (Elérve: 2014. január 27.)
- ³³ I.M.

- ³⁴ “Centrafrique: Le Rwanda s’apprete á fournir des soldats á Misca”. *Jeuneafrique.com*. 2013. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20131220114215/>. (Elérve: 2013. december 29.)
- ³⁵ “Centrafrique: La nouvelle présidente nomme son premier ministre”. *Jeuneafrique.com*. 2014. <http://www.jeuneafrique.com/Article/DEPAFP20140126105718/bdeac-gouvernement-centrafricain-crise-centrafricaine-catherine-samba-panza-crise-centrafricaine-centrafrique-la-nouvelle-presidente-nomme-son-premier-ministre.html>. (Elérve: 2014. január 27.)
- ³⁶ Dologuélé, aki 1999 és 2001 között volt az ország miniszterelnöke, a 2015-ös választások egyik miniszterelnök-jelöltje. 2001 óta a Közép-Afrikai Államok Fejlesztési Bankjának elnöke.
- ³⁷ SOUDAN, Francois (2013): “Séléka, dégage!”. *Jeuneafrique.com*. <http://www.jeuneafrique.com/Article/JA2759p036.xml0/>. (Elérve: 2013. december 23.)
- ³⁸ “Centrafrique: opération de l’armée française dans le nord de Bangui”. *Jeuneafrique.com*. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20131217144257/refugie-bangui-armee-francaise-centrafrique-crise-centrafricaine-centrafrique-operation-de-l-armee-francaise-dans-le-nord-de-bangui.html>. (Elérve: 2013. december 17.)
- ³⁹ Amnesty International: “Document - République Centrafricaine. La Crise des Droits Humains Devient Incontrôlable”. *Amnesty International Publications*. <https://www.amnesty.org/fr/library/asset/AFR19/003/2013/fr/b8c7e6b7-0671-486e-82fd-bde5359b01de/afr190032013en.html>. (Elérve: 2014. január 4.)
- ⁴⁰ “I Can Still Smell the Death”. *Human Rights Watch Report*. 2013. 5. o. http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/car0913_ForUpload.pdf. (Elérve: 2013. december 18.)
- ⁴¹ I. M. 5. o.
- ⁴² “Centrafrique: tension extrême à Bangui, malgré les appels au calme”. *Jeuneafrique.com*. Par AFP. 2013. <http://www.jeuneafrique.com/Article/DEPAFP20131214163314/onu-bangui-armee-francaise-centrafrique---centrafrique-tension-extreme-a-bangui-malgre-les-appels-au-calme.html>. (Elérve: 2014. január 5.)
- ⁴³ “Centrafrique: Opération Sangaris en Centrafrique: des attentes, de l’impatience, et des rancoeurs”. *Jeuneafrique.com*. Par AFP. <http://www.jeuneafrique.com/Article/DEPAFP20140104164740/bangui-armee-francaise-centrafrique-operation-sangaris-centrafrique-operation-sangaris-en-centrafrique-des-attentes-de-l-impatience-et-des-rancoeurs.html>. (Elérve: 2014. január 5.)
- ⁴⁴ VINES, Alexis (2013): “International Implications of the Rebel Victory in the Central African Republic”. *Chatham House*. <http://www.chathamhouse.org/media/comment/view/190337>. (Elérve: 2013. december 31.)
- ⁴⁵ VINES, Alexis: I. M.
- ⁴⁶ “Centrafrique: tension extrême à Bangui, malgré les appels au calme”. *Jeuneafrique.com*. Par AFP. 2013. <http://www.jeuneafrique.com/Article/DEPAFP20131214163314/onu-bangui-armee-francaise-centrafrique---centrafrique-tension-extreme-a-bangui-malgre-les-appels-au-calme.html>. (Elérve: 2014. január 5.)
- ⁴⁷ KROSLAK, Daniela (2004): France’s policy towards Africa. In: *Africa in International Politics. External Involvement on the Continent*. Szerk.: TAYLOR, Ian and WILLIAMS, Paul. 62. o. London: Routledge

- ⁴⁸ Az 1961-ben létrehozott Együttműködési Minisztérium volt felelős a dekolonizáció során Franciaország Afrika-politikájának kidolgozásáért. Ám az 1990-es évek válságai (Ruanda, Zaire, Közép-Afrikai Köztársaság) következtében többek között Alain Juppé és Lionel Jospin miniszterelnökök sürgették a külpolitikai döntéshozatal megreformálását, s a strukturális változások egy legfontosabb eleme az Együttműködési Minisztérium beolvasztása volt a Külügyminisztériumba.
- ⁴⁹ A találkozókön kezdetben csak a frankofón afrikai országok vezetői vettek részt, s az 1990-es években az angol és portugál nyelvű országok is csatlakoztak. A tárgyalások során általában az afrikai kontinens biztonságának és fejlődésének témáját érintették a résztvevők.
- ⁵⁰ CHANDA, Tchikandar (2013): “Sommets France-Afrique: des ruptures dans la continuité”. *rfi.fr*. <http://www.rfi.fr/mfi/20131204-sommets-france-afrique-ruptures-continuite>. (Elérve: 2014. január 5.)
- ⁵¹ CHANDA, Tchikandar: I. M.
- ⁵² “Centrafrique: Michel Djotodia appelle ses éléments à regagner les casernes”. *rfi.fr*. 2013. <http://www.rfi.fr/afrique/20131208-centrafrique-michel-djotodia-revendique-le-soutien-france>. (Elérve: 2014. január 2.)
- ⁵³ I. M.
- ⁵⁴ “Adoption of a Resolution on the Central African Republic”. *What's in Blue. Insights on the Work of the UN*. 2013. <http://www.whatsinblue.org/2013/12/adoption-of-a-resolution-on-the-central-african-republic.php>. (Elérve: 2013. december 29.)
- ⁵⁵ Franciaország a Közép-Afrikai Köztársaság első számú befektetője, annak ellenére, hogy kevés francia cég képviselteti magát az országban. Többek között az Air France, a France Telecom, a Bolloré (logisztika és légi szállítás) és a Total járul hozzá az évi 52 millió eurós kereskedelmi forgalomhoz. Lásd: “La France et la République Centrafricaine. Relations économiques bilatérales”. *www.diplomatie.gouv.fr*. http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/dossiers-pays/republique-centrafricaine/la-france-et-la-republique-1216/#sommaire_3. (Elérve: 2014. január 6.)
- ⁵⁶ TOUCHARD, Laurent (2013): “Le Soudan a-t-il armé l'ex-Seleka”. *Jeuneafrique.com*. <http://www.jeuneafrique.com/Article/ARTJAWEB20131217124614/>. (Elérve: 2013. december 30.)
- ⁵⁷ I. M.
- ⁵⁸ “Centrafrique: Le tandem de l'exécutif prépare son programme d'urgence”. *Jeuneafrique.com*. 2014. <http://www.jeuneafrique.com/Article/DEPAFP20140126161145/bdeac-gouvernement-centrafricain-crise-centrafricaine-catherine-samba-panza-crise-en-centrafrique-centrafrique-le-tandem-de-l-executif-prepare-son-programme-d-urgence.html>. (Elérve: 2014. január 27.)

ESSZÉ

AZ IRÁNI ATOM-MEGÁLLAPODÁS MOTIVÁCIÓI AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS IRÁN SZEMSZÖGÉBŐL

Gál Attila

Egy több mint három évtizedes konfliktus enyhítésének lehetséges irányvonalai kezdenek körvonalazódni miután az ENSZ Biztonsági Tanácsának öt állandó tagja, valamint Németország tárgyaló feleinek részvételével sikerült egy ideiglenes megállapodásra jutni az iráni küldöttséggel. A november 24-én Genfben elfogadott egyezmény értelmében az iráni atomprogram számos eleme korlátozásra kerül. Iránban a továbbiakban nem állíthatnak elő 5 százalékosnál magasabb tisztaságú urániumot, az eddig előállított 20 százalékos készleteket pedig semlegesíteni kell. Rendelkezés született a sok vitát kiváltó araki nehézvízes, plutónium előállítására alkalmas reaktor működéséről, a centrifugák üzemeltetéséről, továbbá egyéb technikai kérdésekről. Irán beleegyezett továbbá egy szigorú monitoring-folyamatba, melynek keretein belül nemzetközi ellenőrzés alá kerül az egyezményben megfogalmazottak betartása. A megállapodás szerint ezen intézkedések ellenében Irán mentesülhet néhány gazdasági szankció alól, amely eddig érvényben volt vele szemben. Ennek értelmében mintegy 7 milliárd dolláros forráshoz juthat hozzá. Ezek a gazdasági könnyítések azonban visszavonhatóak, amennyiben Irán nem teljesíti a megállapodásban megfogalmazott feltételeket.¹ A közel-keleti térség politikai viszonyrendszerében meghatározó befolyással rendelkező Egyesült Államok számára azonban a megállapodás lényegesen nagyobb jelentőséggel bír. Az ideiglenes egyezmény megkötésének körülményeit egy tágabb értelmezési keretben kell elhelyeznünk. Az Iránnal való megállapodás létrejöttében közrejátszó motivációs erőket, „mozgatórugókat” egyrészt értelmezhetjük a nemzetközi kapcsolatok és a külpolitikai elemzés realista elméletének alapvetései mentén. Ez alatt értendő minden olyan megközelítés, amely a biztonság-

maximalizáló aktorok modelljén alapul. Megfelelő magyarázatot ad továbbá Graham T. Allison szervezeti folyamat modellje, valamint tovább bővíti az értelmezés kereteit a megállapodásról szóló külpolitikai döntés meghozatalának „belső”, belpolitikai vonatkozásainak vizsgálata.

Elsőként tehát érdemes a külpolitikai elemzés területén mainstreamnek számító realista megközelítést szemügyre venni. Abból kiindulva, hogy a nemzetközi kapcsolatok szereplőinek, az önérdékkövető államoknak elsődleges célja a saját biztonságuk maximalizálása, könnyedén megérthetjük, hogy mi vezetett az Iránnal való megállapodásig. Mivel Irán egy politikailag instabil, nehezen kiszámítható szereplő, ez már önmagában fenyegetést jelenthet a közel-keleti térségben meghatározó befolyással és szövetségesekkel rendelkező, azonban az iszlám kultúrával számos esetben szembekerülő Egyesült Államok számára. Ezt a fajta kiszámíthatatlanságot jól példázza az évtizedek óta húzódó feszültség és találgatások az iráni atomprogram tényleges állapotára, előrehaladottságára és technológiai jellemzőire vonatkozóan. A fent említett fenyegetések miatt összességében kijelenthetjük, hogy egy ilyen, alapvetően információhiányos közegben szükségszerű lépés, hogy az USA valamilyen jellegű garanciát, kikényszerítő eszközt jelentő megállapodás formájában próbálja biztosítani saját védelmét, biztonságát. Ugyancsak számításba kell venni azt is, hogy Iránt egy a terrorizmus és terrorszervezetek támogatásában tevékenyen résztvevő államként tartják számon. A 2001. szeptember 11-i eseményeket követően az Egyesült Államok politikájában nagy hangsúlyt kap a terrorizmus elleni küzdelem, azonban míg a Bush-adminisztráció a katonai beavatkozást tartotta szükséges eszköznek, érdemes megfigyelni az amerikai külpolitikai lépések tekintetében az elmozdulást a fegyveres konfliktuskezelési technikák felől a döntően diplomáciai, tárgyalásos módszerek felé. A továbbiakban ennek a főként belpolitikai vonatkozású hatásnak az okait vizsgálom.

Az elmúlt évek, évtizedek tapasztalatai alapján a fegyveres konfliktuskezelési technikák egyrészt hatalmas társadalmi- és gazdasági költségekkel jártak, másrészt pedig az idő előrehaladtával a társadalmi elfogadottságuk is egyre alacsonyabb szintre süllyedt² (mint ahogyan ezt az iraki beavatkozással kapcsolatban is láthattuk).³ Ezt felismerve az Egyesült Államok a diplomáciai utat részesítette előnyben az Iránnal megkötött atom-egyezmény kidolgozása során. Ezt a változást példázza továbbá az is, hogy szinte az Iránnal való megállapodással egy időben jelentették be, hogy az USA a szíriai polgárháborús helyzet rendezését is

tárgyalásos úton, egy januárban összehívandó konferencia formájában kívánja elősegíteni. Ugyancsak érdemes megjegyezni, hogy a diplomáciai úton történő konfliktuskezelés irányába történő elmozdulás és a globális vetélytársakkal való tárgyalásos kompromisszumkeresés az Obama-adminisztráció egyik fontos ígérete volt a 2008-as kampány során.⁴

Iráni szemszögből nézve is érzékelhetjük a kompromisszum-kereső attitűd felé történő elmozdulást a vezetői retorikában. A legfelső vezető, Khamenei ajatollah 2013 szeptemberében az Iszlám Forradalmi Gárda parancsnokai körében is kijelentette, hogy „nem ellenzi a diplomáciai utat”. Ezt a „hősies rugalmasság” fogalmával hozta összefüggésbe, amelynek értelmében néha bizonyos okokból rugalmasságot kell mutatni, ami azonban nem jelenti az „ellenfél”, valamint az elérendő célok figyelmen kívül hagyását. Bár maga Khamenei mindezt egy birkózó példáján keresztül mutatta be, a „hősies rugalmasság” kifejezésnek mélyebb vallási jelentéstartalma van. A második síita imám, Haszan Muávijával kötött békéje értelmében bár utóbbi lett a kalifa, a síita iszlám hívek ezt az egyezséget mégsem tekintik megalázkodásnak, hanem sokkal inkább egy felesleges vérontást megakadályozó nemes cselekedetként tekintenek rá. Khamenei 1970-ben, Radhi Al Yaseen Haszan imámról szóló könyvének arabról perzsára fordításakor használta a „hősies rugalmasság” kifejezést.⁵ Mindezek ismeretében ezen fogalom felelevenítése erős változást mutat az iráni iszlám forradalom szellemiségéhez képest, és alapjaiban helyezi át a hangsúlyt a „nyugati világ” és a közel-keleti iszlám államok antagonisztikus ellentéteiről egy kompromisszumos, a felek kölcsönös tiszteletén alapuló tárgyalási folyamat szükségességére. Ezzel egybevág az Egyesült Államok befolyásosabb döntéshozóinak szemében erőskezdő, ám mérsékelt ideológiai elveket képviselő elnök, Haszan Rohani azon kijelentése, amely szerint ő maga is azon országok egyikének tekinti Iránt, amely a térségben szorgalmazza a tömegpusztító fegyverek felszámolását a béke és stabilitás érdekében.⁶ Rohani ugyancsak kiemelte, hogy a nemzetközi politikát nem az unilaterális erőalkalmazás és erőszak hatalmi viszonyainak és zéró-összegű játszmáinak, hanem kölcsönösen kedvező megoldások keresésére irányuló konstruktív köteletségnek tekinti.⁷ Ebben a kontextusban tehát a fentieket értelmezhetjük az Egyesült Államok, valamint Irán „belső”, belpolitikai vonatkozású motivációiként, amelyek az iráni atomprogrammal kapcsolatos feszültségek enyhítését célzó genfi megállapodás megkötéséhez vezettek.

Az eddig látottakat keretbe foglalva megállapítható, hogy a Graham T. Allison által kidolgozott szervezeti folyamat modell elemei megfelelően képesek magyarázni az Egyesült Államok motivációit az iráni atomprogram korlátozásáról szóló megállapodás megkötésében. Egyrészt a döntés meghozásában szerepet játszott egyfajta időbeli korlát, ugyanis a fenyegetés komolysága és a közel-keleti térség közelmúltbeli feszültséggel terhelt légköre egy gyors, kompromisszumos megoldást tett szükségessé. Ez még akkor is igaz, ha ez egy alapvetően az optimális, kívánt kimeneteltől kisebb eredményességgel párosul. Látható ugyanis, hogy a felek sokkal inkább az első olyan megoldást keresték, amely kölcsönösen elfogadható, nem pedig a konfliktus végleges, teljes körű lezárására törekedtek. A genfi megállapodás elsődleges célja a rövidtávú bizonytalanságok mérséklése volt, a fennmaradó kérdések rendezésére további tárgyalások útján kerül sor.

Újabb magyarázó tényezőt jelent a szerepkoncepciók bevonása a vizsgálatba. Ezen a ponton egyfajta átmenethez érkezünk azon elemek között, melyek alapvetően belpolitikai vonatkozású, illetve globális- és regionális hatalmi viszonyokból adódó okai a genfi megállapodás megkötésének. Jelentős diszkrepancia áll fent ugyanis az Egyesült Államok újonnan formálódó, önmagáról alkotott-, valamint a világ többi része által érzékelt szerepe között. Egyfelől az USA részéről megkérdőjeleződni látszik a hidegháború után egyre élenkebben megjelenő „világ csendőre” szerep, másfelől kérdéses, hogy ezt a fajta szerepkoncepció-váltást érzékeli-e a világ többi országa. Ezen az irányvonalon továbbindulva ugyancsak kérdésként merülhet fel, hogy vajon a külpolitikai döntéshozatalban meghatározó szereplők milyen mértékben és milyen gyorsan képesek adaptálódni ehhez a változáshoz. Az a tény, hogy az Iránnal való ideiglenes megállapodás megkötését eredményező tárgyalássorozatban az Egyesült Államok nem önállóan, hanem az ENSZ Biztonsági Tanácsának további négy állandó tagjával, valamint Németországgal közösen képviselte az atomprogram lassítását és korlátozását, az egyfelől illeszkedik ennek a szerepkoncepció- váltásnak a kontextusába, azonban elhamarkodott kijelentés lenne a két tényező között egyértelmű kauzális viszont megállapítani.

Nem szabad továbbá figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy azáltal, hogy az Egyesült Államok a diplomáciai úton történő konfliktuskezelést választotta, azáltal egyfajta bizalomépítő, bizalomerősítő lépést is tett Irán felé. Szemben egy esetleges katonai akcióval a tárgyalásos rendezés

megkezdése rövidtávon mindenképpen egy kevésbé költséges, valamint a nemzetközi közösség előtt is jobban legitimálható döntés. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a jelenlegi ideiglenes megállapodás egy hat hónapra érvényes intézkedéssorozatot fektet le, tehát korántsem jelent egy végleges, hosszú távú megoldást. Ennek megfelelően az Egyesült Államok – és tágabb értelemben a P5+1 országok – számára ez az egyezmény sokkal inkább egy „időnyerő” lépés. Célja elsősorban az, hogy meghosszabbítsa azt az időt, ami alatt Irán a jelenleg rendelkezésre álló információk alapján feltételezett szintjéről fegyverkezési célú atomprogramot valósíthat meg és atomfegyvert állíthat elő.⁸ A tárgyalások továbbá azt az üzenetet hordozzák magukban, hogy az USA a továbbiakban – amíg a jelen feltételek adottak, és azokban nem következik be lényeges, számára fenyegető negatív változás – tartózkodik az agresszív, erődemonstráció-szerű, fegyveres rendezéstől, és elsősorban gazdasági alapokon nyugvó megállapodást kíván kötni Iránnal. Ennek értelmében gazdasági szempontok mentén kívánja érdekeltté tenni a közel-keleti országot egy hosszabb távú együttműködésben, melyhez kezdő lépésként megfelelő alapnak bizonyul az a könnyítés, amely számos kisebb szankció alól szabadítja fel Iránt.

Az Egyesült Államokon belül, valamint a Közel-Keleten meghatározó szerepet betöltő szövetségesei (Izrael és Szaúd-Arábia) között is megoszlanak a vélemények arra vonatkozóan, hogy a jelenlegi megállapodás vajon nem éppen az ellenkező irányba tereli-e az atomprogramot? A megállapodás eredményeként – a korábbi szankciókat enyhítendően - Irán megközelítőleg 7 milliárd dollárhoz⁹ jutott, azonban egyetlen centrifugát sem szereltek és egy gramm dúsított urán sem hagyta el Iránt. Amerikai szempontból azonban még így is előnyösebb egy elnyújtott, hosszantartó, azonban diplomáciai úton kontrollált folyamat, mint egy, a korábbi, fenyegetést jelentő, információhiányos állapot fenntartása.

Láthattuk továbbá azt is, hogy a szíriai vegyifegyver-használat kapcsán az Egyesült Államok nem tudott a krízishelyzetre egy gyors és határozott választ adni. Bár korábban az Obama-adminisztráció a vegyi fegyverek használatát egy olyan küszöbként, morális határvonalként definiálta, amelyet átlépve Szíria biztosra veheti az amerikai katonai csapást,¹⁰ a damaszkuszi támadásokat követően mégsem született döntés fegyveres beavatkozásról. Ez a meghasonult, önellentmondásos helyzet egyrészt precedenst teremtett, másrészt bizonyos mértékben presztízavesztésget is jelent az Egyesült Államok számára.

Mindennek jelentősége van az Iránnal kialakult viszony rendezésében is. Szíriában az Egyesült Államoknak nem pusztán a vegyifegyverek használatának erkölcsi normákon alapuló helytelenségére hivatkozva kellett volna közbeavatkoznia, hanem azért is, mert nem engedheti meg magának, hogy azt az üzenetet közvetítse a világnak, – és szűkebb értelemben Iránnak, de említhetnék Észak-Koreát is – hogy a nemzetközi közösség nem hajlandó megakadályozni a tömegpusztító fegyverek használatát, vagy legalábbis tolerálja a hasonló veszélyekkel járó megnyilvánulásokat.¹¹ Mindezekből adódóan az Egyesült Államok szemszögéből kiemelt fontosságú, hogy ne engedje az iráni atomprogramot kontrollálatlan, bizonytalan keretek között haladni.

Az ideiglenes diplomáciai megoldás a jövőre vonatkozóan két lehetséges kimenetelt vetít előre. Az első esetben Irán a megállapodásban megfogalmazott hat hónapban betartja a Genfben aláírt egyezményt, vagy legalábbis nem kísérel meg vagy követ el olyan kihágást, amely alapjaiban megy szembe a P5+1 tárgyalásokon elért kompromisszumokkal és fenyegeti a globális biztonságot és az Egyesült Államokat közvetlenül vagy közvetetten (annak közel-keleti szövetségesein, például Izraelen keresztül). Ez volna az adott körülmények között leoptimalisabb eset. Ezen forgatókönyv mentén az USA egy megerősített befolyással rendelkező szereplő a közel-keleti térségben, mely már nem a nyers katonai erejére alapozva éri el a saját és sajátjának felfogott biztonságát szolgáló céljait, hanem egy kölcsönös bizalmon alapuló, partnerség keretei között teszi mindezt. Ez továbbá számszerűsíthető gazdasági haszon formájában is megjelenik a feleknél: Irán valamelyest fellélegezhet a gazdasági szankciók egy részének feloldásának köszönhetően, míg az Egyesült Államok nem kényszerül bele egy költséges katonai intervenció végrehajtásába. Bár valóban túlzó leegyszerűsítés ilyen mértékben redukálni a körülmények összetettségét, azonban tisztán látható, hogy ezen mozgatórugók mentén mindkét fél érdekeltté válik a diplomáciai úton történő rendezésben, amely ugyan korántsem tesz pontot a konfliktus végére, azonban hosszabb távon is alapul szolgálhat a kooperációhoz. A másik lehetséges kimenetel egy lényegesen problémásabb helyzethez vezet. Ebben az esetben Irán szándékosan megszegi az egyezményben foglaltakat, folytatja az atomprogramja azon elemeinek megvalósítását, amelyek fegyverkezési célú felhasználással fenyegetnek, és a továbbiakban nem mutat hajlandóságot a P5+1 országokkal vagy más hatalmakkal az együttműködésre. Ez volna a „worst-case scenario”, a legrosszabb

kimenetel mind az Egyesült Államok, mind pedig a további négy állandó BT-tag, valamint Németország számára. Ezen túlmenően egzisztenciális fenyegetést jelentene például Izrael számára is – nem véletlen, hogy izraeli részről már a megállapodás megkötését követően szinte azonnal érkezett a figyelmeztetés, hogy az egyezmény egy történelmi jelentőségű hiba, mely az eddiginél is veszélyesebbé teszi a világot azért, hogy a legveszélyesebb rezsim egy jelentős lépést tett annak irányába, hogy szert tegyen a világon létező legveszélyesebb fegyverre. Azok után, hogy az iráni legfelsőbb vezető, Ali Khamenei a „társégek veszett kutyájaként” hivatkozott Izraelre, hozzátéve, hogy „a cionista rezsim pusztulásra van ítélve”,¹² az aggodalmak teljes mértékben érthetőek. Látható tehát, hogy az Egyesült Államok ezen forgatókönyv szerint meglehetősen veszélyes útra kényszerülne. Mindazonáltal hozzá kell tenni, hogy abban az esetben, ha Irán valóban megszegné az egyezményben foglaltakat, vagy nem megfelelően teljesítené a gazdasági szankciók enyhítésének feltételeit, akkor az USA számára – az eddigiekkel ellentétben – már egy konkrét, kézzel fogható indok állna rendelkezésre egy ez esetben valószínűsíthető katonai beavatkozáshoz. A genfi megállapodás tehát adott esetben jogalapként is szolgálhat a büntető szankciók alkalmazásához. Miután az Egyesült Államok Irakban már belebonyolódott abba a feltételezésébe, miszerint Szaddám Huszein rezsime tömegpusztító fegyverek birtoklásával gyanúsítható,¹³ Iránban nem eshet újra ugyanebbe a hibába. Az iráni atomprogram korlátozásáról szóló megállapodás megkötése után azonban egy meglehetősen erős legitimációt jelentene az Egyesült Államok számára egy fegyveres beavatkozáshoz, ha az iráni fél megszegné az egyezményben foglaltakat. Ezt követően az Egyesült Államok mind a saját közvéleménye, mind pedig a nemzetközi közösség felé nagyobb reményekkel kommunikálhatja az esetleges csapás megindításának szükségességét. Problematikus kérdés viszont, hogy egyáltalán milyen mértékben kivitelezhető egy ilyen támadás, tekintve hogy az Irán szomszédságában fekvő államok nagy valószínűséggel nem tennék lehetővé az amerikai légierő számára az országuk feletti áthaladást. Ez nagy valószínűséggel már alapjaiban ellehetetlenítené az Egyesült Államok megtorló csapását, azonban ha valamilyen hipotetikus oknál fogva a társégek iszlám államai mégis átengednék légtérükön az amerikai gépeket, a csapások stratégiai kivitelezése további problémákat vetne fel. A nukleáris fegyver előállításához szükséges kutatóközpontok és erőművek egyrészt földrajzilag meglehetősen szétszórtnan helyezkednek el az ország területén. Az ország belső területein olyan stratégiai létesítmények találhatók, mint

például az araki nehézvízes reaktor, a natanzi dúsítóüzem, vagy a Qom városához közeli Fordow erőmű, de mindezek mellett fontos megemlíteni a Perzsa-öböl partvidékén fekvő busheri létesítményt is. Kérdéses, hogy milyen mértékben lehet hatékony csapást mérni a földalatti, többszörösen elszigetelt komplexumokra. Végül arról sem szabad megfeledkezni, hogy a rendelkezésre álló információkon túl létezhetnek eddig még nem felfedezett, titkos létesítmények is, amelyek földrajzi- és technológiai meghatározása újabb kihívást jelenthet egy esetleges amerikai megtorló katonai csapás szempontjából.

Összességében megállapíthatjuk, hogy az Iránnal való megállapodás motivációi az Egyesült Államok részéről egyrészt a realista elméleti alapvetésekben keresendők. Graham T. Allison azon modellje, mely a külpolitikai döntéshozatalt egy szervezeti folyamatként értelmezi ugyancsak hasznos támpontokat ad, azonban a teljesebb értékeléshez be kell vonni az elemzésbe a külpolitikai döntéshozatal belpolitikai aspektusait is. Ilyen szempont a társadalmi legitimitáció és a fegyveres beavatkozások megítélése, valamint a korábbi kampányígéreték és retorikai váltások a tárgyalásos úton történő konfliktuskezelésre. Számításba kell továbbá venni azokat a tényezőket is, amelyek a bizalmon alapuló viszony kialakítását és a hosszú távú együttműködés lehetőségeit célozzák. Végezetül nem szabad figyelmen kívül hagyni a döntés gazdasági mozgatórugóit, mely mindkét fél számára előnyös körülményeket teremt a diplomáciai rendezés útján.

¹ GEARAN, Anne and WARRICK Joby (2013): "Iran, world powers reach historic nuclear deal". *The Washington Post*. http://www.washingtonpost.com/world/national-security/kerry-in-geneva-raising-hopes-for-historic-nuclear-deal-with-iran/2013/11/23/53e7bfe6-5430-11e3-9fe0-fd2ca728e67c_story.html. (Elérve: 2013. november 28.)

² BLAKE, Aaron and SULLIVAN, Sean (2013): "Team America no longer wants to be the World's Police". *The Washington Post*. <http://www.washingtonpost.com/blogs/the-fix/wp/2013/09/13/team-america-no-longer-wants-to-be-the-worlds-police/>. (Elérve: 2013. november 30.)

³ SUSSMAN, Dalia (2007): "Poll Shows View of Iraq War Is Most Negative Since Start". *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2007/05/25/washington/25view.html>. (Elérve: 2013. november 28.)

- ⁴ LANDLER, Mark (2013): “Obama Signals a Shift From Military Might to Diplomacy”. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2013/11/26/world/middleeast/longer-term-deal-with-iran.html>. (Elérve: 2013. november 30.)
- ⁵ KARAMI, Arash (2013): “Ayatollah Khamenei’s ‘Heroic Flexibility’”. *Iran Pulse*. <http://iranpulse.al-monitor.com/index.php/2013/09/2854/khameneis-heroic-flexibility/>. (Elérve: 2013. december 16.)
- ⁶ ROBERTS, Dan (2013): “Hassan Rouhani: Iran will never seek to build nuclear weapons”. *The Guardian*. <http://www.theguardian.com/world/2013/sep/19/iran-nuclear-weapons-rouhani>. (Elérve: 2013. december 16.)
- ⁷ ROUHANI, Hassan (2013): “Why Iran seeks constructive engagement”. *The Washington Post*. http://articles.washingtonpost.com/2013-09-19/opinions/42214900_1_violence-world-leaders-hassan-rouhani. (Elérve: 2013. december 16.)
- ⁸ SANGER, David. E (2013): “A Step, if Modest, Toward Slowing Iran’s Weapons Capability”. *The New York Times*. <http://www.nytimes.com/2013/11/24/world/middleeast/progress-if-modest-in-holding-back-irans-nuclear-program.html>. (Elérve: 2013. november 30.)
- ⁹ CRUZ, Ted (2013): “A Dangerous, Wrongheaded Deal with Iran”. *Foreign Policy*. http://www.foreignpolicy.com/articles/2013/11/25/ted_cruz_obama_bad_iran_deal_israel (Elérve: 2013. november 30.)
- ¹⁰ LONDOÑO, Ernesto (2013): “Obama says U.S. will take military action against Syria, pending Congress’ approval”. *The Washington Post*. http://articles.washingtonpost.com/2013-08-31/world/41633619_1_chemical-weapons-president-obama-syria. (Elérve: 2013. december 1.)
- ¹¹ FISHER, Max (2013): “Samantha Power’s case for striking Syria”. *The Washington Post*. <http://www.washingtonpost.com/blogs/worldviews/wp/2013/09/07/samantha-powers-case-for-striking-syria/>. (Elérve: 2013. december 1.)
- ¹² BOOTH, William (2013): “Israel’s Netanyahu calls Iran deal ‘historic mistake’”. *The Washington Post*. http://www.washingtonpost.com/world/israel-says-iran-deal-makes-world-more-dangerous/2013/11/24/e0e347de-54f9-11e3-bdbf-097ab2a3dc2b_story.html. (Elérve: 2013. december 1.)
- ¹³ WALT, Stephen M. (2012): “Top 10 Lessons of the Iraq War”. *Foreign Policy*. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/03/20/top_ten_lessons_of_the_iraq_war. (Elérve: 2013. december 1.)

ESSZÉ

LATIN-AMERIKA, AZ ELFELEJTETT „HÁTSÓ UDVAR”?

Róna Zsuzsa

ABSZTRAKT

Az Egyesült Államok és Latin-Amerika között a 19. század óta különleges kapcsolat áll fenn. A kontinens déli felének függetlenedési törekvéseivel párhuzamosan Monroe elnök már 1823-ban kinyilvánította,¹ hogy többé nem tűr el semmiféle külső beavatkozást az (európai) nagyhatalmak részéről. Ezt követően a washingtoni politika a térséget saját befolyási övezetének („own backyard”) tekintette. A kezdetben előnytelen gazdasági kizsákmányolást a 20. század második felében a kommunizmus feltartóztatása nevében a katonai intervenciók korszaka követte, míg a 90-es években a kábítószer ellenes háború (lásd például Kolumbia Terv,² vagy a Merida Kezdeményezés³) és a terrorizmus elleni fellépés legitimálta az észak-amerikai fellépést Latin-Amerikában. Ironikus módon azonban az Egyesült Államoknak – globális terjeszkedés politikájával párhuzamosan – egyre kisebb a befolyása a kontinensen zajló események tekintetében, így a tanulmány végkövetkeztetése is az lesz, hogyha az USA nem változtat sürgősen latin-amerikai stratégiáján, rövid időn belül elveszítheti „hátsó udvarát”.

BEVEZETÉS

Az Egyesült Államok és Latin-Amerika között fennálló kapcsolat hosszú történelmi múltra tekint vissza. A Monroe-elv, mely szerint „Amerika az amerikaiaké” még a vesztfáliai rendszer termékeként megfogalmazott elmélet volt: a hatalmi erőegyensúly és az államrezon együttesen megkövetelték, hogy az államok minél nagyobb területeket vonjanak saját befolyásuk alá, különösen, ami a közvetlen környezetüket illeti, hiszen a szomszédságukban zajló események közvetlenül is kihatnak saját biztonságukra. A XXI. századra – nem utolsósorban pedig a globalizációs hatásokra – a kérdés átértékelődött, és ennek köszönhetően az USA–Latin-Amerika kapcsolatokban pedig jelentős változások álltak be.

A POSZT-BIPOLÁRIS VILÁGREND, MINT KERET

Ahhoz, hogy megértsük a jelenkori USA–Latin-Amerika kapcsolatok stagnálásának az okát, értelmeznünk kell azt a globális rendszert, amely keretet ad az államközi érintkezéseknek. A mai posztmodern, globalizált világ egyik legjelentősebb változása, hogy a Szovjetunió megszűnésével az Egyesült Államok példa nélküli meghatározó szerepre tett szert. A nemzetközi kapcsolatok tudományában ugyan nincs egyetértés abban, hogy ez a hatalom mennyire kikezdzhető (van-e például puha hatalmi ellensúlyozás, azaz „soft balancing”), azonban az már kevésbé vitatott, hogy az Egyesült Államok politikai, gazdasági és katonai ereje kiegészítve azzal a kulturális és ideológiai hatással, amit „nyugati civilizáció” címszó alatt hozzá társítunk, a nemzetközi kapcsolatok legbefolyásosabb aktorává tette. Ez a szerep egy olyan globális szintű felelősség vállalással – ha úgy tetszik, már-már elvárással – is párosult, ami megköveteli, hogy Washington, ha kell, a világ bármely pontján hathatósan lépjen fel, amikor a nyugati demokratikus eszmék és az alapvető emberi jogok veszélybe kerülnek.

A poszt-bipoláris nemzetközi rendszer másik legfontosabb jellemzője az új típusú biztonságpolitikai kihívások megjelenése. A fogalom azonban nem túl pontos: a kategóriákba széles körben besorolhatóak az élelmiszer ellátással kapcsolatos problémáktól kezdve a környezetvédelmen keresztül a gyermekkatónák besorozásáig szinte minden, ami konfliktushoz vezethet egy társadalom életében és hathatós állami fellépést követelnek meg.

Ezek a problémák azonban csak részben új keletűek – pl. kibertámadás – az esetek túlnyomó részében ugyanis – pl. embercsempészet, menekülthullámok, kábítószer kereskedelem – ezek a kihívások mindig is jelen voltak, ám a nukleáris támadással fenyegető hidegháborús kontextusban háttérbe szorultak, kisebb jelentőséggel bírtak, és ezért nem is kaptak akkora figyelmet, mint mostanság.

Ami Latin-Amerikát illeti, a jelenlegi problémák a múltból eredeztethetőek, összefoglalóan pedig azt mondhatnánk, hogy a gyenge állami intézményrendszerre vezethetőek vissza. A hidegháború lecsengésével ezek a konfliktusok nem tűntek el, – bár igaz, hogy gazdaságát tekintve a kontinens déli részének egyes országai felívelőben vannak – így az az amerikai érvelés nem támasztható alá, hogy „Latin-Amerika nem számít többé.”⁴ Ennek ellenére tény, hogy a hagyományos katonai jellegű fenyegetések, a háborúk és a fegyveres konfliktusok továbbra sem tűntek el. Ebben a kontextusban a Latin-Amerikából eredő fenyegetések ártértékelődnek, mindig másodlagos helyre szorulnak majd, különösen, ha azt is figyelembe vesszük, hogy természetesen az észak-amerikai haderő ütőképessége, a diplomáciai vagy biztonságpolitikai szakértelem kapacitása, humán tőkéje és pénzügyi forrása sem végtelen.

Ennek ellenére e sorok szerzője mégis úgy gondolja, hogy Latin-Amerika nem hanyagolható el teljesen. Az innen eredő problémák ugyanis nem látensek, valódi konfliktusforrást jelentenek a tágabban értelmezett régió tekintetében is. éppen ezért fontos lenne, ha az Egyesült Államok döntéshozói – és általában véve az egységesen „nyugati világgént” aposztrofált, stabil gazdasággal rendelkező potenciális donor országok – alapjaiban változtatnák meg Latin-Amerika-retorikájukat, megtenné a legfontosabb bizalomerosztó lépéseket. Így például a posztmodern világban már semmiképpen nem engedhetőek meg az egyoldalú katonai intervenciók, mint ahogy az sem, hogy Washington közvetve – pénzügyi vagy katonai háttértámogatással – beleszóljon a belpolitikába, és az általa favorizált jelöltet segítse hatalomra, hiszen ez a kérdés szigorúan az államok szuverenitásába tartozik.

MULTILATERÁLIS INTÉZMÉNYI KERETEK

A hangsúlyt tehát az egyenlő partnerségen alapuló diplomáciai és tárgyalásos megoldásokra kell helyezni. Ehhez vagy a már meglévő intézményeket – pl. Amerikai Államok Szervezete – kellene megreformálni,

vagy újakat létrehozni, szigorúan az egyenlő képviselő elve alapján. A multilaterális keretek megújítása azonban csak közös egyetértéssel lehetséges, ehhez pedig elengedhetetlen egy, a régiókon is átívelő amerikai ideológia megalkotása is, hiszen a közös identitás „cementként” fogná össze a kontinens két oldalát.

Ez azonban korántsem olyan egyszerű, mint ahogyan azt gondolnánk, hiszen a demagógia korszaka – és vele együtt az Amerikai Egyesült Államok részéről egyoldalúan kinyilvánított Monroe-elv – mára már meghaladottá vált, a „todos somos Americanos”⁵ (azaz „mindannyian amerikaiak vagyunk”) -retorika helyett pedig a realitáson alapuló konkrét politikai lépésekre van szükség.

Fontos továbbá, hogy az új struktúra kialakításában az úgynevezett „nemszeretem” kirekesztett államokat is bevonják az együttműködésbe. Ez azért is jelent nagy kihívást, mert a néhai Hugo Chávez és szövetségesei – többek között Bolívia, Kuba, Ecuador vagy Nicaragua – által épített, bolivari forradalmi eszméken⁶ alapuló pánamerikanizmus szembeszegül az imperializmussal, és az azt megtestesítő Amerikai Egyesült Államokkal. Ehelyett olyan populista-szocialista irányvonalat kínál a latin-amerikai államok számára, ami egyszerre oldaná meg a földek egyenlőtlen elosztásának a kérdését, a mélyszegénység és a korrupció problémáját, többek között a nyersanyagok kitermeléséből és exportálásából meggazdagodó – sokszor külföldi kézben lévő – vállalatok államosításával, és a külpolitikai irányvonalat tekintve kifejezetten Washington-ellenes államokkal folytatott nemzetközi kollaboráción nyugszik.

Itt kell megemlíteni továbbá Kuba kérdését is, hiszen a szigetország fél évszázada tartó elszigetelése nem tartható fenn sokáig. Ez azért is fontos, mert egyes befolyásos baloldali latin-amerikai vezetők a neo-imperialista politika megnyilvánulásaként tekintenek az Egyesült Államok Havanna-politikájára. Washington tehát nem hagyhatja többé figyelmen kívül azt a déli törekvést, hogy Kubát reintegrálják az Amerika-közi kapcsolatokba, ennek elmaradása ugyanis azzal fenyeget, hogy megszakad az intraregionális kommunikáció a kontinens két fele között, vagy, ahogy a bolíviai külügyminiszter is megfogalmazta: „nem lesz több AASZ találkozó.”⁷

Az Amerikai Államok Szervezete, mint intézményi keret amúgy is egyre több kritikát kap. A legutóbb 2012-ben megszervezett csúcs is inkább a botrányoktól volt hangos. A sajtó elsősorban az észak-amerikai titkos ügynökök szabadidős tevékenységéről számolt be, több politikai vezető is

távolmaradt, Hugo Chávez rossz egészségügyi állapotára hivatkozva mondta le a találkozót, de nem volt jelen az ecuadori és az el salvadori államfő sem, míg az argentin elnök asszony, Cristina Kirchner a csúcs befejeződése előtt távozott.

Jelenleg azonban még sincs komoly okunk attól tartani, hogy Latin-Amerika az alternatív integrációs kezdeményezések⁸ miatt szakadna el véglegesen az Egyesült Államoktól. Ez azzal magyarázható, hogy a déli szupranacionális intézmények a jelen elaprózódott állapotukban igen kaotikus módon szerveződnek.

Nagy a számuk, sokuk párhuzamos feladatkörökkel (például egy ideig a Mercosur és az Andoki Közösség) és tagsággal működik. Másoknak a nevük alakul át a mélyülés iránti elkötelezettséget demonstrálva (például a Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulást felváltó Latin-amerikai Integrációs Társulás), ismét mások a szereplők alacsony száma miatt jelentéktelenné válnak (például a Hármak Csoportja), vagy újabb szervezetekkel olvadnak össze (teszi ezt a Mercosur és az Andoki Közösség Dél-amerikai Nemzetek Uniója néven). Arról nem is beszélve, hogy kilépési folyamat is egyszerű, gyors, mivel az egyes államok között lazább a kötöttség, mint például az Európai Unió esetén. Így történhetett például, hogy Venezuela egyszerűen felmondta tagságát az Andoki Közösségben és a Hármak Csoportjában is, hogy jelentkezzen a Mercosurba, illetve elkezdje építeni saját bolívari eszméken nyugvó integrációját.

Tény azonban, hogy a huszadik század vége felé a nemzetközi szervezetek ezen igen bonyolult rendszerében megindult egy optimalizálódási folyamat, amely kétirányú fejlődést mutat. Egyrészt kialakulóban van a szupranacionális államközösség létrehozását is a zászlajára tűző és szinte az összes latin-amerikai államot magába foglaló Dél-amerikai Nemzetek Uniója, másrészt pedig a már említett Hugo Chávez által kezdeményezett és nyíltan Észak-Amerika-ellenes „Bolívari Szövetség a mi Amerikánkért” (ALBA), amelyek idővel magukba olvasztják az említett szervezeteket, felváltva azok céljait, intézményeit és funkcióit, ideológiai alapon két részre szakítva a kontinens országait.

Először tehát fontos, hogy a latin-amerikai országok képesek legyenek egy közös, átfogó politika kialakítására a különböző problémás kérdésekben, és egymással egyetértésben összehangoltan képviselni az érdekeik aggregátumát, és ezt valahogyan összhangba hozni – vagy legalábbis az ellentéteket megszüntetni – az északi érdekeltséggel. Ha ez nem történik

meg, akkor valóban megvalósulhat az a negatív jóslat, amit Adam Isacson fogalmazott meg az Amerikai Államok Szervezetének hatodik találkozója kapcsán, vagyis hogy Amerika földrajzi fogalommá válik csupán.

KONKRÉT JAVASLATOK A LEGFONTOSABB BIZTONSÁGPOLITIKAI KIHÍVÁSOK TEKINTETÉBEN

Kábítószer-politika

Az egyik legnagyobb kihívás, amivel a latin-amerikai országok szembe kell, hogy nézzenek, az a kábítószer- és a kokatermesztéshez kapcsolódó különböző visszaélések. A problémát azonban Észak-Amerika sem hagyhatja figyelmen kívül, hiszen a legnagyobb kokain fogyasztópiacnak számít: globális részesedése 40%.⁹

Az eddigi kábítószer-ellenes háború azonban komoly revízióra szorul. Az Egyesült Államok ugyanis mindeddig inkább az egyes országokra koncentrált, a tágabb értelemben vett regionális megközelítés pedig hiányzott. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az az ország kapja a legtöbb segílyt, ahol adott időszakban a legmagasabbak a kábítószer termelési mutatók, az összeget pedig akár a szomszédos és szintén problémás államok támogatására elkülönített összegekből vonják el. Ennek viszont az lesz a következménye, hogy a rendkívül mobilis drogkartellek abba az országba települnek majd át, – vagy úgy tervezik át a kábítószer szállítási útvonalakat – hogy kikerüljék a számukra „problémás” területeket, azaz ahol szigorúbb törvényeket vezetnek be, vagy akár katonai elemekkel megerősített hatósági fellépéssel kell számolni.

Az illegális kábítószer termesztés problémája tehát önmagában nem oldódik meg – annak ellenére, hogy egyes régiókban ideiglenesen csökkenő tendenciát mutathatnak a termelési mutatók –, a probléma úgymond „szétkenődik” az egyes területek között. Ezt a jelenséget a kábítószer termesztést kutató szakirodalom léggömb effektusnak nevezi.

Az észak-amerikai fellépés másik gyakran kritizált eleme, hogy a gyors és látványos eredményekre törekszik, a mélyebb társadalmi feszültségek kérdését figyelmen kívül hagyva. Az ún. „permetező politika”¹⁰ lényege abban rejlik, hogy helikopterekből növényölő szerekkel fújják le a feltételezett kábítószer termeszto területet. A sok esetben emberi egészségre is ártalmas kemikáliák azonban a haszonterményeket és a nemzetvédelmi területek flóráját is elpusztítják, arról nem is beszélve, hogy

a paraszti tömegek számára ez a megoldás azzal a következménnyel is jár, hogy elvesztik – illegálisnak minősített – megélhetési forrásukat, alternatív munkalehetőség nélkül hagyva mélyszegények millióit.

Végül pedig az is fontos, hogy a nemzetközi közösség disztingválja a koka termelést és a kábítószer termelést. Maga a növény ugyanis jótékony és gyógyító hatással bír egyes légzőszervi megbetegedések esetén, ami különösen fontos a magas hegyvidéki viszonyok között. Emellett az indián bennszülött törzsek több évszázados hagyományában különleges jelentősége van az egyes szertartásokon, így pusztán a kulturális beágyazottság miatt sem lehetséges a teljes abolíció.

Gerillaháborúk

Latin-Amerika egyes országában – kifejezetten Kolumbiában – még mindig nagy kihívást jelentenek a gerillacsoportokkal szemben folytatott küzdelmek. Az Amerikai Egyesült Államok beavatkozása – ebben a kérdésben is – a hidegháborús korszakra vezethető vissza, amikor is a baloldali gerillák ellenes háború a kommunizmus elleni harc és a feltartóztatás politikájának a kontextusában kapott értelmet. Kolumbia esetében a legvéresebb küzdelmek a 80-as és a 90-es években zajlottak le, mára már a gerillák jelentősen meggyengültek, jelenleg is béketárgyalásokat¹¹ folytatnak – észak-amerikai részvétel nélkül – a kormánnyal otthon, Havannában, valamint Oslóban, ami azonban nem jelenti azt, hogy ne lennének követeléseik, melyek közül a legfontosabb a társadalom átszervezése a fentebb már említett bolívari eszmék mentén. A békefeltétel lényeges elemei között szerepel tehát a külföldi (amerikai) érdekeltségű vállalatok renacionalizálása, illetve az Amerikai Egyesült Államokkal ápolt kapcsolatok intenzitásának a csökkentése. Az Egyesült Államok – amellett, hogy ideológiai ellenfél – komoly szerepet játszott a kormány gerilla ellenes háborújának a finanszírozásában, részben gazdasági érdekeltsége miatt. Itt érdemes megjegyezni például, hogy több kritikus szerző szerint a bevezetőben már megemlített Kolumbia Terv valójában egy, a vietnámi háborúhoz hasonlítható, „felkelő ellenes” (counter-insurgency) hadművelet volt, amelynek valódi célja nem elsősorban a kábítószer termesztés és az illegális kereskedelem visszafogásában rejlett.

Mindenesetre az viszont tény, hogy a kolumbiai hadsereg kiképzésével, pénzügyi támogatásával és felszerelésekkel való ellátásával áttételesen

hozzájárult a részben belőlük verbuválódó, a nagygazdag paraszti rétegek és farmerek védelmét ellátó paramilitáris szervezetek¹² létrejöttéhez is, akik legalább olyan mértékben hozzájárulnak a vérengzésekhez és részt vettek a kábítószer termesztésben, mint a gerillák.

A kábítószer termesztéshez hasonlóan a gerillaháború sem tekinthető kizárólag egy nemzeti szuverenitás alá eső kérdéskörnek. A huszadik század második felében ugyanis sokszor fordultak elő határvillongások, határokon átnyúló katonai műveletek következtében kirobbanó diplomáciai és nemzetközi jogi viták, elhidegülések az illegális fegyveres csoportok támadásai következtében. Különösen a venezuelai vezetést éri az a vád, hogy titkos táborok fennállását engedélyezi saját területén a gerillák számára, és hogy az erről az állítólagos támogatásról szóló híreket az Egyesült Államok igyekszik saját regionális érdekeinek megfelelően kihasználni.

A megoldást ebben a kérdésben szintén a két – illetve többoldalú diplomáciai csatornákon keresztül lehetne megtalálni. Fontos lenne ugyanis, hogy a szomszédos valamint a régióbeli országok felismerjék, közös érdekük az illegális fegyveres csoportok felszámolása, és hosszútávon a fellendülést, a gazdasági prosperitást, Latin-Amerika fejlődését a tartós béke szolgálhatja.

ÖSSZEGLZÉS

A tanulmány célja az volt, hogy konkrét példákon keresztül szemléltetve bemutassa azt az aszimmetrikus viszonyrendszert, ami az Egyesült Államok és a kontinens déli része között a mai napig fennáll, valamint hogy elsősorban a washingtoni politikán múlik, képes és hajlandó-e új alapokra helyezni a kapcsolatokat. Az elemzés ehhez mindenképpen egy olyan multilaterális megközelítést javasolt, ami széles körben építkezik az amerikai kontinens sokszínűségére és nyitott a széleskörű, alternatív megoldásokra is, ami nem csak azért fontos, mert a nemzetközi közösség tagjaként minden államnak egyenlő joga van arra, hogy képviseltethesse érdekeit és megpróbálja érvényt szerezni azoknak, hanem azért is, mert az új típusú biztonságpolitikai kihívásokra csak így lehet hatékonyan reagálni. Ha ez megvalósulna, hosszútávon megváltozna a globális Amerika-kép is, kiegészülve politikai – tehát nem pusztán földrajzi – értelemben is Latin-Amerikával.

-
- ¹ <http://www.loc.gov/rr/program/bib/ourdocs/Monroe.html> (Elérve: 2013.12.10.)
- ² <http://www.state.gov/r/pa/ei/bgn/35754.htm> (Elérve: 2013.12.10.)
- ³ <http://www.state.gov/j/inl/merida/> (Elérve: 2013. 12.05.)
- ⁴ <http://www.economist.com/node/6943528> (Elérve: 2013.12.05.)
- ⁵ <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/21/remarks-president-obama-latin-america-santiago-chile> (Elérve: 2014.01.10.)
- ⁶ LEHOCZKI, Bernadett (2007): “Mi lesz veled Latin-Amerika?”. *Grotius*.
<http://www.grotius.hu/doc/pub/TGALMJ/lehoczki%20bernadett%20mi%20lesz%20veled.pdf>. (Elérve: 2014.02.01.)
- ⁷ LOCKHART FORTNER, Melissa (2007): “Cuba’s Omnipresence in Cartagena”. *Foreign Policy*.
<http://foreignpolicyblogs.com/2012/04/14/cubas-omnipresence-cartagena/>. (Elérve: 2013.12.21.)
- ⁸ http://www.lapress.org/objetos/informe/5PI_22lp.pdf (Elérve: 2014.02.01.)
- ⁹ <http://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/tocta/4.Cocaine.pdf> (Elérve: 2014.02.01.)
- ¹⁰ <http://earthjustice.org/features/time-to-end-the-fumigation-in-colombia> (Elérve: 2014.02.01.)
- ¹¹ <http://www.bbc.co.uk/news/world-latin-america-19965079> (Elérve: 2014.02.01.)
- ¹² HANSON, Stephanie (2008): “Columbia’s Right Wing Paramilitaries and Splinter Groups”. *Council on Foreign Relations*. <http://www.cfr.org/colombia/colombias-right-wingparamilitaries-splinter-groups/p15239>. (Elérve: 2014.02.01.)

* * *

CORVINUS KÜLÜGYI ÉS KULTURÁLIS EGYESÜLET

biztpol.corvinusembassy.com